

*Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine*

*Херсонський державний університет
Kherson State University
(м. Івано-Франківськ)*

До 31-ї річниці незалежності України

**ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE**

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — ХСІ
Issue

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 23955-13795ПР, зареєстровано 26.04.2019. Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням категорії «Б» зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 року (додаток № 1) Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща) Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету (протокол від 31.10.2022 р. № 4)

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 23955-13795PР, registered on 26.04.2019. Collection of Scientific Papers “South Archive (Philological Sciences)” is a professional publication in the category “B” on the specialization 035 “Philology” under the Order of the MES of Ukraine № 409 on 17.03.2020 (Appendix № 1) The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland) Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol № 4, October 31, 2022)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ільїнська Ніна Іллівна – доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Олексенко Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Просяннікова Яна Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський державний університет

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бокшань Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський державний аграрний університет.

Бондарева Олена Євгенівна – доктор філологічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка.

Вишницька Юлія Василівна – доктор філологічних наук, доцент, Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Зарва Вікторія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, Бердянський державний педагогічний університет.

Кеба Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Мазур Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський національний технічний університет.

Набитович Ігор Йосипович – доктор філологічних наук, професор, Університет імені Марії Кюрі-Скłodовської (Люблін, Польща).

Омельчук Сергій Аркадійович – доктор педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет.

Помогайбо Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

Ройтер Тільманн – доктор філологічних наук, професор, Інститут славістики Альпен-Адрія університету (Клагенфурт, Австрія).

Офіційний сайт видання: <https://pa.journal.kspu.edu>

Південний архів (філологічні науки): Збірник наукових праць. Випуск ХСІ. – Івано-Франківськ: ХДУ, 2022. – 52 с.
© ХДУ, 2022

EDITOR DIRECTOR:

Ilnska Nina Illivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Oleksenko Volodymyr Pavlovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Prosiannikova Yana Mykolaivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bokshan Halyna Ivanivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kherson State Agrarian University.

Bondareva Olena Yevhenivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Borys Grinchenko Kyiv University.

Vyshnytska Yuliia Vasylivna – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University.

Zarva Viktoriia Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Berdyansk State Pedagogical University.

Keba Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University.

Mazur Olena Viktorivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kherson National Technical University.

Nabytovych Ihor Yosypovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Maria Curie-Skłodowska University (Lublin, Poland).

Omelchuk Serhii Arkadiiovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kherson State University.

Pomohaibo Yuliia Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Odesa I.I. Mechnikov National University.

Reuther Tilmann – Doctor of Philological Sciences, Professor, Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria University Klagenfurt (Republic of Austria).

Official website of edition: <https://pa.journal.kspu.edu>

South Archive (Philological Sciences): Collected papers. Issue XCI. – Ivano-Frankivsk: Kherson State University, 2022. – 52 p.
© KSU, 2022

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Штонь О. П., Стаднік А. Р. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ МАРКЕРИ РОЗМОВНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ОПОВІДІ ОЛЕКСАНДРА ВІЛЬЧИНСЬКОГО.....	6
--	---

2. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Коляда Е. К., Калиновська І. М. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СЕНСОРНИХ КАНАЛІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	16
Одарчук Н. А., Мірончук Т. А. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО РИТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ	25

3. МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Черненко О. В. СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ	34
--	----

4. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Вишницька Ю. В. ТЕКСТОВІ МАРКЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ ГЮґО ГАМІЛЬТОНА «ЛЮДИ З ВЕСНЯНКАМИ».....	42
---	----

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Shton O. P., Stadnik A. R. LINGUISTICAL MARKERS OF CONVERSATION IN THE FICTION STORY OF OLEKSANDR VILCHYNSKY	6
---	---

2. ROMANCE, GERMANIC AND OTHER LANGUAGES

Koliada E. K., Kalynovska I. M. REPRESENTATION OF SENSORY CHANNELS OF NONVERBAL COMMUNICATION IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE FICTIONAL DISCOURSE	16
Odarchuk N. A., Mironchuk T. A. LINGUISTIC AND STYLISTIC PECULIARITIES OF THE ENGLISH RITUAL DISCOURSE	25

3. LANGUAGE AND MASS MEDIA

Chernenko O. V. SEMIOTIC ASPECT OF CONFLICT DISCOURSE STUDIES.....	34
--	----

4. LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Vyshnytska Yu. V. TEXT MARKERS OF THE NATIONAL SELF-IDENTITY IN HUGO HAMILTON’S NOVEL “THE SPECKLED PEOPLE”	42
--	----

1. Українська мова та література

1. Ukrainian language and literature

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ МАРКЕРИ РОЗМОВНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ОПОВІДІ ОЛЕКСАНДРА ВІЛЬЧИНСЬКОГО

Штонь Олена Петрівна,

*кандидат філологічних наук, доцент, доцент
кафедри української мови та методики її навчання
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
shtonolena@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4830-8210*

Стаднік Анастасія Романівна,

*магістрантка групи МСОУМа-12 факультету
філології та журналістики Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
stadnik_nastenka@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9716-7055*

Мета. Метою статті є виявлення й опис лінгвостилістичних маркерів розмовності в художній оповіді Олександра Вільчинського.

Методи дослідження. Для реалізації мети використано такі методи та прийоми, як: описовий, семантико-стилістичний, контекстуально-інтерпретаційний, прийом кількісних підрахунків.

Результати. Письменник як мовна особистість формувався на території Західної, Центральної та Південної України, що й зумовило певний склад ареалізмів у його словнику, зокрема діалектизмів та розмовно-просторічних слів. Шляхом аналізу мови його повістей «Криївка», «У степу під Авдіївкою», романів «Дерева на дахах» та «Інші двері» виявлено, що стилетвірною ознакою художньої оповіді митця є стилізація розмовності з метою відтворення живого мовлення українців.

Висновки. Виразними маркерами розмовності художньої оповіді О. Вільчинського є широке вживання у його прозі таких ареалізмів, як територіальні діалектизми і розмовно-просторічна лексика. У повісті «Криївка», романах «Дерева на дахах», «Інші двері» активно функціонує діалектна лексика галицько-буковинської та волинської груп говорів на позначення осіб, одягу, взуття, побутових речей, властивостей предметів, певних дій та процесів тощо. Ці ареальні компоненти літературної мови відтворюють побут, звичаї та особливості мовлення жителів Західної України. Для стилізації соціолінгвальних умов Сходу України у повісті «У степу під Авдіївкою» письменник уводить у художню оповідь елементи суржику. Розмовно-просторічна лексика здебільшого представляє рідну для митця Тернопільщину та інші області Західної України. Найбільш частотними є іменники та дієслова, що репрезентують такі лексико-семантичні групи: назви осіб, одягу та взуття, продуктів харчування, транспорту, військової техніки та боєприпасів (у повісті «У степу під Авдіївкою»), процесів та дій тощо.

Ключові слова: ареалізм, діалектизм, розмовно-просторічна лексика, стилізація усномовності, проза.

LINGUISTICAL MARKERS OF CONVERSATION IN THE FICTION STORY OF OLEKSANDR VILCHYNSKY

Shton Olena Petrivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor Department of the Ukrainian
language and Methods of its Teaching at Ternopil
Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University
shtonolena@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4830-8210*

Stadnik Anastasia Romanivna,

*Master's student of the Faculty of Philology
and Journalism
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical
University stadnik_nastenka@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9716-7055*

Purpose. The purpose of the article is to identify and describe linguistic stylistic markers of colloquialism in Oleksandr Vilchynskyi's fiction.

Methods. To realize the goal, the following methods and techniques were used: descriptive, semantic and stylistic, contextual and interpretive, reception of quantitative calculations.

Results. The writer as a linguistic personality was formed in the territory of Western, Central and Southern Ukraine, which caused a certain composition of arealisms in his dictionary, in particular dialectisms, and colloquial and colloquial words. By analyzing the language of his stories "Kryivka", "In the Steppe near Avdiivka", novels "Trees on the Roofs" and "Other Doors", it was found that the stylistic feature of the artist's narrative is the stylization of colloquialism in order to reproduce the live speech of Ukrainians.

Conclusions. Expressive markers of the colloquial nature of O. Vilchynskyi's fiction are the wide use of such realisms in his prose as territorial dialectics and colloquial-spatial vocabulary. In the story "Kryivka", the novels "Trees on the Roofs", "Other Doors" the dialect vocabulary of the Galician-Bukovyna and Volhynia groups of dialects actively functions to denote persons, clothes, shoes, household items, properties of objects, certain actions and processes, etc. These areal components of the literary language reproduce the daily life, customs and peculiarities of speech of the inhabitants of Western Ukraine. In order to stylize the sociolinguistic conditions of the east of Ukraine in the story "In the Steppe near Avdiivka", the writer introduces elements of Surzhik into the artistic narrative. The colloquial vocabulary mostly represents the artist's native Ternopil Region and other regions of Western Ukraine. The most frequent are nouns and verbs representing the following lexical-semantic groups: names of persons, clothes and shoes, food products, transport, military equipment and ammunition (in the story "In the Steppe near Avdiivka"), processes and actions, etc.

Key words: arealism, dialecticism, colloquial-spatial vocabulary, stylization of spoken language, prose.

Вступ. У розвитку української літературної мови особливе місце належить прозі, адже саме мова прозових творів завжди була показником рівня сформованості національної літературної мови.

Більшість дослідників зазначає, що мова сучасної української художньої прози зазнала суттєвих змін, які викликані дією активних лексико-семантичних процесів, зокрема запозичення, жаргонізації, детермінологізації, формування нових значень, нових семантичних конотацій. Із метою досягнення стилістичного ефекту митці вдаються до свідомого насичення тексту ознаками розмовного стилю, тобто до стилізації розмовності.

Виражальний потенціал елементів розмовного стилю в художньому мовленні став предметом дослідження таких українських учених, як: С. Бибик, І. Білодід, В. Ващенко, Т. Должикова, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Науменко, О. Ожигова, М. Пилинський, В. Русанівський,

Н. Сологуб, Т. Ткаченко, Л. Шевченко та ін. В останнє десятиліття питанням стилізації розмовності присвячено наукові розвідки Н. Доленко, В. Завальнюк, С. Локайчук, Т. Наумової, М. Цуркан та інших мовознавців.

У монографії «Оповідність в українській художній прозі» С. Бибик підкреслює, що для вивчення мови прози важливою є категорія розмовності, яка виражається на рівні семантичних структур – лексики, фразеології та синтаксису. Із цією категорією дослідниця пов’язує таке функціональне, територіально марковане явище, як ареалізм, схиляючись до широкого тлумачення цього терміна, «... оскільки усна практика носіїв того чи того мовного ареалу є виявом не лише діалектного субстрату, а й розмовних, просторічних, жаргонних професійних (соціальних) компонентів, нашарувань, зумовлених міжмовним контактуванням» (Бибик, 2010: 104). У цьому аспекті цікавим буде виявити лінгвостилістичні маркери розмовності в художній оповіді сучасного українського прозаїка О. Вільчинського, лауреата Всеукраїнського конкурсу романів та кіносценаріїв «Коронація слова 2002», володаря Гран-прі і першої премії «Коронація слова 2003», мова творів якого ще не була предметом ґрунтовного лінгвостилістичного аналізу. Це й зумовлює **актуальність теми** нашої наукової розвідки.

Мета статті – виявити й описати лінгвостилістичні маркери розмовності в художній оповіді Олександра Вільчинського. Це зумовлює розв’язання таких завдань: визначити семантико-стилістичні особливості розмовно-просторічних слів та їх словотвірні ознаки; описати виражальний потенціал діалектизмів. **Джерелом дослідження** слугували повісті митця «Криївка», «У степу під Авдіївкою» і романи «Дерева на дахах» та «Інші двері». Для реалізації мети використано такі **методи та прийоми**: описовий, семантико-стилістичний, контекстуально-інтерпретаційний, прийом кількісних підрахунків.

1. Територіальні діалектизми. Виходячи із твердження, що «...ідіостиль кожного письменника репрезентує певний набір ареалізмів, що виконують властиві для них функції мовно-етнографічної та соціально-територіальної конкретизації, а також виявляють ідіостильові складники мовомислення письменника» (Бибик, 2010: 109), проаналізуємо художню оповідь О. Вільчинського. Мовна особистість митця формувалась на території Західної, Центральної та Південної України. Народився письменник на Тернопільщині, вищу освіту здобував у Львові, працював і проживав в Одесі, певний час перебував на Миколаївщині, в Києві, що зумовило певний склад ареалізмів у словнику прозаїка, зокрема діалектизмів, та розмовно-просторічних слів.

Використання таких лексем продиктоване необхідністю стилізації писемного мовлення під розмовне, потребою збереження усіх особливостей живого мовлення українців. Митець родом із Західної України, тому добре знає регіональний мовний матеріал, а події, про які йдеться у повісті «Криївка», романах «Дерева на дахах» та «Інші двері», відбуваються саме там. В основу повісті «У степу під Авдіївкою» лягли особисті враження автора під час перебування на війні, адже взимку 2016–2017 рр. О. Вільчинський записався добровольцем і воював рядовим бійцем у складі 1-ї окремої штурмової роти ДУК ПС в авдіївській промзоні.

Виразним маркером розмовності художньої оповіді письменника є територіальні діалектизми. У повісті «Криївка», романах «Дерева на дахах», «Інші двері» діалектизми репрезентують галицько-буковинську та волинську групи говорів. Такі мовні одиниці є етнолінгвістичною основою художньої оповіді О. Вільчинського, їх стилістичний потенціал – опис життя, звичаїв, побуту та реалій Західної України, відтворення уснорозмовного мовлення персонажів, їх типізація. Опишемо найбільш поширені лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ), що позначають:

1) осіб та частини їхнього тіла (*хлоп* «чоловік, мужчина, хлопець») (тут і далі тлумачення подаватимемо за Словником української мови в 11 томах та Словником української мови online. Томи 1–12), *кобіта* «жінка», *вуйко* «дядько по матері, брат матері», *лайдак* «вбога бездомна людина», *варги* «губи, уста» тощо: «–Для доброго **хлопа** всяка робота почот...» (Вільчинський, 2011: 190);

«– Ну, а **кобіта** нормальна?» (Вільчинський, 2019: 27); «До речі, мій **вуйко** дець тут воював на Волині» (Вільчинський, 2021: 97); «– Ану-бо будить того **лайдаку** і помалу до праці!» (Вільчинський, 2011: 86);

2) одяг, взуття, аксесуари (*маринарка* «жакет, піджак», *гумаки* «гумові чоботи», *бинда* «стрічка» тощо): «Він дістає із внутрішньої кишені **маринарки** складений учетверо аркуш...» (Вільчинський, 2011: 26); «А роса рясна і холодна, добре, що спросоння я **стрибнув у гумаки!**» (Вільчинський, 2011: 206);

3) предмети побуту (*шуфля* «лопата, переважно совкова, з широким квадратним лопатнем», *гонучка* «те саме, що онуча «шматок старої, зношеної тканини», баняк «чавунний горщик, казан»: «Бо з лопаткою проблем не буде, він її уже пригледів отут, у хатинці, залізну, як тато колись казав **«шуфельку»** ...» (Вільчинський, 2011: 151); «... а ось і ключі, як вона передбачала, на лінолеумі біля **баняка** з цибулею лежать» (Вільчинський, 2021: 68); «– Не знаю, йди!.. А то зараз як дам **гонучкою!**» (Вільчинський, 2011: 206);

4) ознаки, властивості предметів (*жараний* «приготовлений для їжі жаренням», *робашливий* «те саме, що хробачливий – поточений хробаками, з хробаками»): «**Жараної?** – перепитуює Володька» (Вільчинський, 2011: 177); «– Великі – то **робашливі**, – кидає Славко. – Моя мама великі викидає, навіть не чистить» (Вільчинський, 2011: 32);

5) засоби пересування та їх частини (*ровер* «велосипед», *пахкотун* «гусенична або колісна самохідна машина для переміщення та приведення в дію сільськогосподарських та інших знарядь»): *Тітки-нормачки* *все ще бігають за пахкотуном* (Вільчинський, 2011: 168); «Це вже тоді до мене доходило, що із **ровером** треба щось робити...» (Вільчинський, 2011: 55);

6) страви та напої (*канапка* «те саме, що бутерброт», *вараниці* «виготовлений для вареників, розкачаний як коржик шматочок тіста, який іноді варять і без начинки»): «... їх уже чекав заставлений наїдками столик, **канапки**, якісь навіть котлети, олів'є...» (Вільчинський, 2018: 66); «За те розлите молоко ще довго ходив із підбитим оком і розпухлими, як **вараниці**, *вартами*...» (Вільчинський, 2011: 7);

7) тваринний та рослинний світи (*хопта* «бур'ян», *вив'юрка* «те саме, що білка», *парамуди* – «великі червоні мурахи», *качаник* «квітка, що цвіте рано навесні білими, жовтими, червонуватими або фіолетовими квіточками, зібраними в китиці»): «... підбирає за мною *горішки картоплин*, що викотилися із землі слідом за *вирваним корінням хопти*» (Вільчинський, 2011: 190); «І з першого ж *штика* *натрапляємо на мурашник*. Це не руді **парамуди**, у мурашники яких баба Христя час від часу ставить пляшки із сиропом...» (Вільчинський, 2011: 32); «Дівчата також **вив'юрками** *прошмигували сходи* (Вільчинський, 2011: 18);

8) дію, рух (*спацерувати* «те саме, що походити, проходитися», *попензлювати* «піти кудись; віддалитися», *траснути* «ударяти, бити долонею, чим-небудь м'яким або по м'якому, видаючи специфічні звуки»): «Він так і **попензлював** прямо через це не підорані рядки...» (Вільчинський, 2011: 166); «... кидає Петро начеб розчаровано, хапає свого кошика, навіть не зауваживши, що він враз так несподівано поважчав, і **спацерує** перевальцем до дороги» (Вільчинський, 2011: 99); «Але, здається, я все-таки чув, як **траснула** її *хвіртка*...» (Вільчинський, 2011: 69).

Натрапляємо також і на діалектизми-прислівники та діалектизми-займенники (*тамки* «там», *троха* «трохи», *зара* «зараз», *ниньки* «тепер, зараз, сьогодні», *тамтой/тамта* «той/та», *всьой* «весь»): «– Може, навіть **всьой** тиждень **тамки** будуть» (Вільчинський, 2011: 97); «– Дядьку Ладіку, ганяйте того бубнового **троха**, сидить без діла...» (Вільчинський, 2011: 94); «Але **ниньки**, здається, без пов'язки» (Вільчинський, 2011: 4); «Також ще з **тамтой** війни...» (Вільчинський, 2011: 125).

2. Розмовно-просторічні слова. Для створення атмосфери невимушеності, простоти, свободи у спілкуванні письменник уживає властиві усномовній стихії деривати-ареалізми з характерними для кожної частини мови афіксами або ж емотивно-оцінні слова, які надають

мовленню зменшено-пестливого чи згрубілого, іронічного тону. У статті детально проаналізуємо лише іменники та дієслова, які функціонують найбільш активно.

2.1. Розмовно-просторічні іменники. Найчастіше у досліджуваних творах уживаються розмовно-просторічні іменники із формотворчими суфіксами: -ик-, -ник-, -к-, -ак-, -ань-, -уг-, -от- та ін.; усічені іменники, субстантиви, складні іменники різних ЛСГ, що є номінаціями:

1) осіб за віком, статтю, місцем проживання, родом занять, на зразок: *сопляк, молодняк, хлоп, західняк, волиняк, хімічка, атошник, правосек, елгебетешник, отегешиник, сепар* тощо («А до його мами, **хімічки**, Оксани Петрівни, тепер інспектори на кожен урок ходять...» (Вільчинський, 2011: 213); «В основному журналістами працює **молодняк**...» (Вільчинський, 2019: 65); «Він спершу сидів із ними в кімнаті чи, точніше, у кутку для **атошників** на вокзалі в Дніпрі ...» (Вільчинський, 2018: 142);

2) осіб за характерною ознакою: *очкарик, білявка, бородань, здоровань, пияк, бракороб* тощо («Були ще Філ із Марічкою, він – типовий бойовий **очкарик**...» (Вільчинський, 2018: 11); «Спочатку, зайнятий своїми думками, Луїс не міг второпати про кого це Зяблик, аж потім дійшло, що про ту **білявку** за касою» (Вільчинський, 2018: 28); «Крім нього, там ще один чувак був, веселий **бородань**, чи то художник, чи композитор...» (Вільчинський, 2018: 23);

3) продуктів харчування, наприклад, *канапка, жувачка, тушонка, газбулька, чекушка* («В одну накидав **тушонки**, другу, як сам любив, без тушонки, зате накришив цибулі» (Вільчинський, 2018: 38); «... старався йти рівно, жуючи одразу дві **жувачки**, що знайшлися у Зої» (Вільчинський, 2018: 80);

4) військової техніки, бойових припасів: *лимонка, ергедешка, гради, «дашка», зенітка, самопал, мілкашка, «краснопйор», вертикалка, «п'ятизарядка», двостволка* («А коли цибулі забракло і він спустився за нею в підвал, то під драбиною в ящику з лимонами побачив кілька **лимонок**» Ф-1 і ще кілька **«ергедешок**» (Вільчинський, 2018: 140); «Але сепари враз почали залупатися, і знову, як і в чотирнадцятому, як і в п'ятнадцятому під Дебальцевим, пішла в хід і артилерія, і **гради**, і **танки**» (Вільчинський, 2018: 44);

5) одягу, взуття, засобів захисту на зразок: *шапочка-розтягайка, бронік, обладунок, куфайка, маринарка, манатки, барахло* («А роса рясна і холодна, добре, що спросоння я стрибнув у **гумаки!**» (Вільчинський, 2011: 206); «І ви ще забули облогу Збаражя? – сказав він, стукнувши себе по **броніку**...» (Вільчинський, 2018: 6);

6) дій, процесів, як-от: *похвальба, Perezмінка, розгрузка, подляна, замашка, копняк, вибрик, хекання, репет, ремігання, гицання, біганина* («Хоча це й не виглядало як **похвальба**» (Вільчинський, 2018: 70);

7) предметів побуту та їх частин: *буржуйка, полум'ягасник, мобілка, слухавка, сидушка* («Якби ми воювали так зараз, як тоді, нас би давно повбивали, – спокійно і впевнено ведучи машину, з автоматом, що лежав між ручником і **сидушкою**, продовжив юнак» (Вільчинський, 2018: 103); «Альо, Данилюк, то ти? – почув, коли вже за порогом приклав до вуха **слухавку** ...» (Вільчинський, 2018: 24); «І саме, коли Луїс подумав про це, задзижчала **мобілка** ...» (Вільчинський, 2018: 24).

Експресивізація художньої оповіді досягається також завдяки уживанню просторічних іменників (на думку Т. Ткаченко, до них належать деформовані, неправильні із погляду загальнолітературної норми мовні одиниці, також вульгаризми – грубі просторічні лексеми і висловлення, які вирізняються різкою зниженістю, виразною оцінністю та експресивністю і є переважно стилістично зниженими синонімами слів літературної мови (Ткаченко, 2009: 97)). У досліджуваних творах натрапляємо на такі вульгаризми, як: *дурня, хиряк, тика, морда, дура, зараза, бляха, сволоч, бовдур, ушьопок, падлюка, йоханий бабай, хрень, гнида, піжон, здохлаки, гад, придурок, молокосос, дебіл*, тощо: «Що за **дурня?**» (Вільчинський, 2018: 77); «І чого цей **бовдур** туди подався?» (Вільчинський, 2018: 119); «Так, якщо через п'ять хвилин

когось не буде, б'ю в **морду** без попередження! – звучним юнацьким голосом виголосив Неск» (Вільчинський, 2018: 139).

Крім вульгаризмів, у повісті «У степу під Авдіївкою» зафіксовано активне функціонування елементів суржикю (*мінутка, город, конфета, привіт, конєшно, альо, спасібо, найомнік, друзьзя, войска, роствор, почот, север, діло, камсомолка, рускі*): «**На мінутку, батареїкі і всьо**, – кинув йому Зяблик вже перед самими дверима, пропускаючи повз себе тітоньку з квітчастим пакетом» (Вільчинський, 2018: 22); «Заодно і **город** покажу, – сказав Зяблик» (Вільчинський, 2018: 21); «Рома, **прівіт!** – почув голос **Вері**» (Вільчинський, 2018: 153); «Ага, **спасібо!** – відповів той уже з дверей, на ходу запихаючи ріжки в «розгрузку» (Вільчинський, 2018: 177). Використання таких лексем продиктоване необхідністю стилізації соціолінгвальних умов Сходу України, потребою збереження фонетичних, лексичних і синтаксичних особливостей діалогових конструкцій, притаманних живому розмовному мовленню українців.

2.2. Розмовно марковані дієслова. Серед найчастіше вживаних лексем із формальними суфіксами розмовності у художній оповіді О. Вільчинського виділяємо такі: 1) - ува-, -юва- (*мінусувати, втовкмачувати, чимчикувати, забичкувати, спацерувати, сачкувати, почитувати, попахкувати* тощо), наприклад: «Він продовжував спостерігати за червоною цяткою на темному склі поки Зоя не **забичкувала** цигарку в тарілочки на підіконні» (Вільчинський, 2018: 76); «– Та нічого, сепара сьогодні **мінусував**....» (Вільчинський, 2018: 124); 2) дієслова, утворені за моделлю «префікс + постфікс (ся)» (*вписуватися, напоротися, пововтузитися, відсахнутися, набухатися, замахатися, поприндитися, нариватися, наливатися* і подібні):

«– Щоб тільки на «друзей» не **напоротись!**» (Вільчинський, 2018: 56); «Як я уже **замахався** із етім веслом ходіть, побачив той Луїсову цікавість» (Вільчинський, 2018: 126); 3) утворені від вигуків та звуконаслідувальних слів (*бабахнути, йокнути, зацитькати, хекати, гмикати, чвиркати, игигикати, йойкати, крєктати, гелкотати* тощо): «І водночас знову **бабахнуло**: «Лента за лентою набої подавай!» (Вільчинський, 2018: 95).

Та все ж стилістична спроможність дієслів найповніше виявляється у їх семантиці. Опишемо ЛСГ, що найбільш широко представлені у творах.

Найчисленнішою є група на позначення висловлювання думок, яку репрезентують лексеми *буркнути, гримнути, ляпнути, приплітати, звиздіти, скиглити, цвиркати, шошокати* тощо («Якщо деньгі – це найомнік, добровольцям не платять, – **буркнув** Луїс» (Вільчинський, 2018: 75); «– Смерть ворогам! – **гримнули** у відповідь» (Вільчинський, 2018: 120); «... **буркнув** Валентій, зняв свого бруднуватого кашкета і звично розчесав п'ятірнею руді з сивиною косма» (Вільчинський, 2021: 62).

Дієслова на позначення руху (*пересування, переміщення*) є засобом відтворення сповільненості чи пришвидшення дії (*прошмигнути, чкурнути, чимчикувати, шургати, стовбичити, чалапати, попєнзлювати, подибати, плєнтатися*): «Від лісу вони знову з'їхали в долину, тоді ще трохи **пропетляли** між якимись копанками...» (Вільчинський, 2018: 110); «Він **добрів** до лавки, тієї самої, що біля ялинки, де перед тим сиділа Аська...» (Вільчинський, 2018: 183); «А тпру-у-у! Барсік! – тупнув на kota Сабоніс, що намірився **прошмигнути** у двері повз них» (Вільчинський, 2018: 123); «Він затис під пахвою цукерки й **чимчикував** через сквер...» (Вільчинський, 2018: 66). Розмовні синоніми до слова «утекти» знаходимо у таких контекстах: «І хоч я ще роблю кволу спробу **зліняти**, мовляв, обіцяв Славкові занести книжку, проте нічого з того не виходить» (Вільчинський, 2011: 189); «Де він узявся, з-під самих ніг вискочив і як **чкурне!**» (Вільчинський, 2018: 218).

Групу дієслів на позначення дій, процесів репрезентують лексеми *розчехлити, драяти, шургати, скородити, сфоткати, хімічити, накатати, зателікати, стовбичити, тирити, горбатіти, стирчати, тицяти, цвюхати, обчистити, жбурляти, зафутболити* тощо, як-от: «Тоді друг Борода одразу **розчехлив** свій крутий гаджет...» (Вільчинський, 2018: 45); «Луїс вирішив

не *стовбичити* на кухні...» (Вільчинський, 2018: 138); «Один одного різали, рубали, кололи, *затили* по голові й куди попало...» (Вільчинський, 2018: 7).

Розмовні лексеми на позначення вияву почуттів, переживань також активно функціонують у досліджуваних творах, передаючи особливості характеру, мови персонажів: «*Засцяли*, – кинув Брест» (Вільчинський, 2018: 129); «*Можє, Зоя поїде і таки його напоумить, якось вхаманає там?*» (Вільчинський, 2018: 168). ЛСГ на позначення зору представлена розмовними лексемами *пасти*, *глядіти*, *взріти*, *зиркати* і под.: «*Селяни знали, що за молоддю пасуть, а тому, як могли, прикривали нас*» (Вільчинський, 2011: 17); «*Вона також мене бачила <...> й час від часу зиркала у мій бік*» (Вільчинський, 2018: 6); «*Бо з лопаткою проблем не буде, він її уже пригледів отут, у хатинці...*» (Вільчинський, 2018: 151).

Висновки. Стилєтвірною ознакою художньої оповіді Олександра Вільчинського є стилізація розмовності, до якої митець вдається із метою свідомого переймання характерних рис розмовного стилю для передачі в художніх текстах локального й темпорального колоритів, характеристики соціально-етнографічного типу персонажів. Лінгвостилістичними маркерами розмовності у прозі письменника є майстерне використання діалектизмів та розмовно-просторічних слів для відтворення життя, побуту, традицій українців та особливостей їх мовлення. У повісті «Криївка», романах «Дерева на дахах», «Інші двері» події відбуваються здебільшого на території Західної України, тому діалектизми репрезентують галицько-буковинську та волинську групи говорів (письменник є носієм цих ареальних компонентів національної мови). Найчастіше в його художній оповіді функціонують діалектні слова на позначення осіб, одягу та взуття, побутових речей, властивостей предметів, представників тваринного та рослинного світів, певних дій та процесів тощо.

Для створення атмосфери розмовності митець активно використовує розмовно-просторічні слова, серед яких іменники та дієслова найбільш частотні. Утворені за різними словотвірними моделями, вони представляють такі ЛСГ: назви осіб, одягу та взуття, продуктів харчування, військової техніки та боєприпасів (у повісті «У степу під Авдіївкою»), процесів та дій, назви предметів побуту тощо. Із метою відтворення фонетичних, лексичних і синтаксичних особливостей діалогових конструкцій, притаманних живому розмовному мовленню українців Сходу і Півдня України, у повісті «У степу під Авдіївкою» автор використовує суржик.

Перспективи подальших досліджень мовотворчості Олександра Вільчинського вбачаємо у вивченні фразеологічного багатства його творів.

Література:

1. Бибик С.П. Оповідність в українській художній прозі. Київ; Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 288 с.
2. Вільчинський О.К. Криївка. Харків : Фоліо, 2011. 219 с.
3. Вільчинський О.К. У степу під Авдіївкою. Харків : Фоліо, 2018. 187 с.
4. Вільчинський О.К. Дерева на дахах: роман. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. 304 с.
5. Вільчинський О.К. Інші двері: роман. Київ : ВЦ «Академія», 2021. 224 с.
6. Словник української мови в 11-ти томах. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 25.09.2022).
7. Словник української мови online. Томи 1–12 (А – ПІДКУРЮВАЧ). URL: <https://sum20ua.com/> (дата звернення: 25.09.2022).
8. Ткаченко Т.В. Елементи просторіччя в мові прози Михайла Стельмаха. *Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія 8. «Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)»*. 2009. Вип. 2. Книга 1. С. 96–101. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/3366> (дата звернення: 29.09.2022).

References:

1. Vybyk, S.P. (2010). *Opovidnist v ukrainskii khudozhnii prozi* [Narrative in Ukrainian fiction]. Kyiv; Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 288 p. [in Ukrainian].
2. Vilchynskiy, O.K. (2011). *Kryivka*. Kharkiv: Folio, 219 p. [in Ukrainian].

3. Vilchynskyi, O.K. (2018) U stepu pid Avdiivkoiu [In the steppe near Avdiivka]. Kharkiv: Folio, 187 p. [in Ukrainian].
4. Vilchynskyi, O.K. (2019). Dereva na dakhakh: roman [Trees on the roofs: novel]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 304 p. [in Ukrainian].
5. Vilchynskyi, O.K. (2021). Inshi dveri: roman [Another door: novel]. Kyiv: VTs «Akademii», 224 p. [in Ukrainian].
6. Bilodid, I K. (hol. red. kol.) (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh. Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni AN URSSR [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. Institute of Linguistics named after O.O. Potebnya Academy of Sciences of the Ukrainian AN URSSR. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from: <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
7. Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy (2010). Slovnyk ukrainskoi movy online. Tomy 1–12 (A – PIDKURiuVACH) [Dictionary of the Ukrainian language online. Volumes 1–12 (A – LIGHTER)]. Retrieved from: <https://sum20ua.com/> [in Ukrainian].
8. Tkachenko, T.V. (2009). Elementy prostorichchia v movi prozy Mykhaila Stelmakha [Elements of colloquial speech in the prose language of Mykhailo Stelmakh]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo). Vyp. 2. Knyha 1. P. 96–101. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/3366> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.10.2022
The article was received 17 October 2022

2. Романські, германські та інші мови

2. Romance, Germanic and other languages

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СЕНСОРНИХ КАНАЛІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Коляда Еліна Калениківна,

*кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
elina.koliada@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-5437-1320*

Калиновська Ірина Миколаївна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
kalynovska@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3406-1456*

Мета нашого дослідження – охарактеризувати основні канали невербального спілкування, репрезентовані у сучасному англomовному художньому дискурсі. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: розглянути сутність невербальної комунікації; проаналізувати оптичний, акустичний, тактильно-кінестетичний та ольфакторний канали невербальної комунікації. Матеріалом дослідження слугували дискурсні фрагменти, що відображають невербальну комунікацію, виокремлені із сучасних англomовних художніх творів.

Методи. Аналіз фактичного матеріалу здійснювався із залученням таких методів: методу суцільної вибірки, контекстуального аналізу та описового методу.

Результати. Як показало проведене дослідження, усі елементи невербальної комунікації демонструють тісний зв'язок один з одним, вони можуть взаємно доповнювати один одного або вступати в протиріччя один з одним. Характерною особливістю невербальної комунікації є те, що вона здійснюється за участю всіх органів чуття: зору, слуху, дотику, смаку, нюху, кожен з яких формує свій канал комунікації. До основних каналів невербальної комунікації належать: оптичний, акустичний, тактильно-кінестетичний та ольфакторний, які репрезентовані у сучасному англomовному художньому дискурсі.

Висновки. Сенсорні канали невербальної комунікації забезпечують можливість сприйняття людиною практично всіх біологічно і соціально значимих видів інформації, що надходить із зовнішнього світу. В англomовному художньому дискурсі відображена взаємодія всіх видів невербальної інформації, що передається по каналах різної сенсорної модальності, і її взаємодія з власне вербальною інформацією. Комуніканти використовують невербальні засоби для здійснення своїх намірів, як-от: встановлення певного психологічного контакту, вираження емоцій тощо. Невербальні засоби беруть активну участь у формуванні образу комуніканта, розкритті його внутрішнього світу.

Ключові слова: оптичний, акустичний, тактильно-кінестетичний, ольфакторний, канал, кінесика, проксеміка, хронеміка.

REPRESENTATION OF SENSORY CHANNELS OF NONVERBAL COMMUNICATION IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE FICTIONAL DISCOURSE

Koliada Elina Kalenykivna,

*Candidate of Philological Sciences, Professor,
Head of the Conversational English Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
elina.koliada@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-5437-1320*

Kalynovska Iryna Mykolaivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Conversational
English Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
kalynovska@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3406-1456*

Purpose. Our research aims to characterize the main channels of non-verbal communication represented in modern English-language fictional discourse. Realization of the set goal involves the following tasks: consider the essence of non-verbal communication; analyze optical, acoustic, tactile-kinesthetic, and olfactory channels of non-verbal communication. Discourse fragments reflecting non-verbal communication, selected from modern English-language fictional works, served as the research materials.

Methods. The research was carried out with the involvement of the following methods: continuous sampling method, contextual analysis, and descriptive method.

Results. As the research has revealed, all elements of non-verbal communication show a close relationship with each other, they can either complement each other or contradict each other. A characteristic feature of non-verbal communication is that it is carried out with the participation of all senses: sight, hearing, touch, taste, and smell, each of which forms its own channel of communication. The main channels of non-verbal communication include optical, acoustic, tactile-kinesthetic, and olfactory ones which are represented in modern English-language fictional discourse.

Conclusions. Sensory channels of non-verbal communication ensure the ability of people to receive biologically and socially significant types of information that come from the outer world. The English fictional discourse depicts the interaction between various forms of non-verbal information, transmitted through the channels of sensory modalities, and the interaction with the verbal information itself.

Communicants use non-verbal means to express their intentions, like, establishing a psychological contact, expressing emotions etc. Non-verbal means take an active part in the formation of the communicant's image and the revelation of his/her inner world.

Key words: optical, acoustic, tactile-kinesthetic, olfactory, channel, kinesics, proxemics, chronemics.

1. Вступ. Спілкування, праця, гра є різними способами взаємодії людини зі світом та з іншими людьми. Взаємодія виступає інтегруючим чинником, за допомогою якого відбувається об'єднання частин у певний тип цілісності. Категорія взаємодії є методологічним підґрунтям для пізнання багатьох природних і соціальних явищ, до яких належить комунікація – смисловий аспект соціальної взаємодії. Даючи розширене визначення комунікації, американський дослідник Ч. Кулі під комунікацією розуміє механізм, за допомогою якого існують і розвиваються людські взаємини, – всі символи свідомості разом із засобами передачі їх у просторі і збереження в часі. Комунікація охоплює вираз обличчя, пози і жести, тон голосу, слова, письмові та друковані документи, залізницю, телефон і будь-які інші досягнення в галузі підкорення простору і часу (Cooley, 1998: 48).

Спілкуючись, люди обмінюються думками, ідеями, інтересами, настроями, почуттями тощо, тобто тим, що називають інформацією. І тоді сам процес комунікації узагальнено можна

розглядати як обмін інформацією: «комунікація – цілеспрямований процес інформаційного обміну між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи» (Селіванова, 2011: 274). Однак процес комунікації не можна звести тільки до передачі інформації. Він виконує й інші не менш важливі функції: регулятивні (статусні чи управлінські), емоційно-афективні (обмін почуттями, емоціями), фатичні (встановлення контактів) тощо.

Невербальні знаки разом із вербальними знаками формують комунікацію як багатоканальний процес соціальної взаємодії (Серякова, 2012: 223). Підвищений інтерес до вивчення невербальних компонентів комунікації зумовив **актуальність** вибраної теми. Підтвердженням тому слугують численні дослідження різного спрямування останніх десятиліть (наприклад, Коццолино, 2015; Льюїс, 2016; Піз А., Піз Б., 2017; Серякова, 2012; Солощук, 2009; Ставицька, 2006).

2. Постановка завдання. Мета нашого дослідження – охарактеризувати основні канали невербального спілкування, репрезентовані у сучасному англomовному художньому дискурсі. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: розглянути сутність невербальної комунікації; проаналізувати оптичний, акустичний, тактильно-кінестетичний та ольфакторний канали невербальної комунікації. Матеріалом дослідження слугували дискурсні фрагменти, що відображають невербальну комунікацію, виокремлені із сучасних англomовних художніх творів.

Методи. Аналіз фактичного матеріалу здійснювався із залученням таких методів, як метод суцільної вибірки, контекстуальний аналіз та описовий метод.

3. Виклад основного матеріалу дослідження

3.1. Теоретичні засади дослідження. Різні визначення комунікації враховують: 1) різноманітність її способів, лише одним з яких є вербальна фіксація інформації, що передається; 2) специфіку мети передачі інформації (інформування, заборона, виховання, навчання, емоційний вплив, маніпуляція тощо); 3) дискретність/недискретність породження та сприйняття інформації, тобто наявність відстані в часі та просторі між комунікантами, протиставленої комунікації «тут і зараз»; 4) спосіб адресованості інформації (персональна, надперсональна, аксіальна, ретіальна) (Селіванова, 2011: 274).

Залежно від семіотичної системи, якою користуються комуніканти, виокремлюють вербальну і невербальну комунікацію. Під невербальною комунікацією розуміють взаємодію між учасниками спілкування за допомогою невербальних засобів (Бацевич, 2011: 287). У наукових дослідженнях є різні класифікації невербальних знаків комунікації. Однак, які б невербальні засоби не виділялися, всі вони можуть бути зведені до кінесичних (рухи тіла), просторових (організація поведінки, міжособистісного спілкування) і часових характеристик взаємодії. Поясненням цьому є той факт, що в основі відомих класифікацій невербальних засобів спілкування лежать основні атрибути матерії: рух, простір і час.

Систематизуючи невербальні компоненти комунікації з огляду на ступінь їхньої комунікативної обов'язковості і функціональної навантаженості, українська дослідниця І.І. Серякова ранжує їх за ядерно-периферійним принципом у вигляді поля, в якому ядерну позицію займає мікрополе «погляд». Навколо ядра розміщуються повноцінні зони (мікрополе «жест», «відстань», «голос», «посмішка», «поза») й інтегративні зони, які виокремлені на основі принципу синергетичної взаємодії сенсорно-моторних модальностей і утворюють такі невербальні знаки, як «вираз обличчя», «дотик», «плач», «сміх», «контакт очей» тощо. Периферію поля займає зона «артефакти». Усі зони поля взаємодіють з ядром та одна з одною. Ця взаємодія полягає в тому, що, по-перше, в комунікативно-функціональному аспекті – людина розмовляє, жестикулює й усміхається майже одночасно, невербально передаючи свої емоції й комунікативні наміри. По-друге, взаємодія виявляється у семіотичному аспекті за законами синергетичної теорії – кількість дисипативних систем, що взаємодіють, зумовлює виникнення системного явища нової збагаченої якості. Накладання одного мікрополя на інше створює інтегративні

зони нових невербальних знаків, утворених шляхом злиття характеристик та ознак двох або більше полів (Серякова, 2012: 104–110).

3.2. Відображення каналів невербальної комунікації у сучасному англомовному художньому дискурсі. Усі елементи невербальної комунікації тісно пов'язані один з одним, вони можуть взаємно доповнювати один одного або вступати в протиріччя один з одним. На підтвердження цього наведемо приклади з англомовного художнього дискурсу:

(1) *Her voice and appearance were like those of an apparition, and for the first time Nora wondered if there wasn't something in Polly's fancy that she was really a witch* (Steinman, 1994: 125);

(2) *His manner of wearing expensive, very conventional clothes contradicted his unconventional conversation* (Caponi-Tabery, 1998: 11).

У прикладі (1) голос відповідає зовнішності (і голос, і вигляд були, як у привида), а у прикладі (2) спостерігаємо невідповідність між зовнішнім виглядом, зокрема, манерою одягатися і манерою говоріння (манера носіння дорогого традиційного одягу протирічила нестандартній манері спілкування).

Будь-яка моторна і сенсорна зміна положення тіла людини стосовно чуттєвої системи відліку є невербальний знак (жест, поза, погляд тощо) як результат осмислення відчуттів, породжуваних сенсорними сигналами (Серякова, 2012: 74). Однією з найважливіших особливостей невербальної комунікації є те, що вона здійснюється за участю всіх органів чуття: зору, слуху, дотику, смаку, нюху, кожен з яких формує свій канал комунікації.

З-поміж основних каналів невербальної комунікації можна виокремити оптичний, акустичний, тактильно-кінестетичний, ольфакторний. Оптичний канал функціонує на основі зору. Зір є основним орієнтиром людини у світі, основним джерелом інформації для людини і надійним способом її верифікації. Візуальний образ забезпечує сприйняття предметів, що охоплює надзвичайно велику сферу фізичних явищ, зокрема, колір, світло, форму, розмір та їх локалізацію у просторі. Органом зору й одночасно органом візуального контакту є очі, які, на думку Х. Льюїса, є найважливішим інструментом невербальної комунікації, оскільки вони можуть передати найтонші нюанси емоцій і настрою (Льюїс, 2016: 114). Ця думка є суголосною висловленій І.І. Серяковою про те, що погляд з-поміж невербальних компонентів комунікації посідає головне місце, що зумовлено перцептивними і когнітивними особливостями самого процесу зорової активності. Погляд людини спрямовано на картину світу, вона ідентифікує об'єкт, співвідносить його з іншими об'єктами, інтерпретує його відповідно до ситуації або події. Очі не тільки бачать, а й виражають думку та емоцію. Вони активні навіть тоді, коли людина мовчить і контролює свою міміку й рухи (Серякова, 2012: 104).

Оптичний канал передає інформацію про кінесику людини, яка охоплює жести рук, голови, ніг, вираз обличчя (мімічні жести), поставу, ходу тощо (Бацевич, 2011: 283). Наприклад:

(3) *Josh saw her smiling and asked, "What are you smiling about?"* (Wildheart, 2010: 180);

(4) *I saw him wave his hand towards the Hindus* (Steel, 2020: 126).

У прикладі (3) оптичний канал передає інформацію про мімічний жест – посмішку (*Josh saw her smiling*), а в прикладі (4) – про жест рукою (*I saw him wave his hand*).

Іноді до кінесики залучають «вокальну міміку» (інтонацію, тембр, ритм, вібрацію голосу тощо), експресію (виразність, силу вияву почуттів, переживань), окремі сфери чуттєвого сприйняття комунікантів за допомогою нюхового, смакового, слухового, зорового й тактильного каналів, проксеміки та хронеміки (Селіванова, 2011: 228–229). Розглянемо приклад:

(5) *The skin he nuzzled tenderly tasted salty from the day's heat and smelled from the faint tropical aroma of her sunscreen* (Monaco, 2003: 109).

Наведений приклад демонструє чуттєве сприйняття за участю тактильного (*he nuzzled tenderly*), смакового (*tasted salty*) і нюхового каналів (*smelled from the faint tropical aroma of her sunscreen*).

Починаючи з 90-х років ХХ сторіччя розуміння кінесики розширюється до манери одягатися, зачісуватися тощо (Солощук, 2009: 23). До кінесики належать і такі рухи, які пов'язані з використанням предмета: грюкання дверима, поскрипування стільцем, почерк. Кінесика – це поняття, що використовується для позначення різних рухів людини, але найчастіше рухів рук і обличчя. За допомогою одного жесту, як зазначає М. Коццолино, людина може передати таку кількість інформації, яку вона змогла б передати лише за допомогою досить великої кількості слів. До того ж людині потрібно значно менше часу і когнітивних зусиль на підготовку жесту, ніж на підготовку відповідного вербального повідомлення (Коццолино, 2015: 100–101).

Сприйняття руху здійснюється, окрім зорового, слуховим і кінестетичним аналізаторами. Наприклад:

(6) *I heard someone moving behind me and I turned to see who it was and it was William getting up, I turned my head back to Wells and he came closer but he was injured* (Hollinshead, 2010: 125);

(7) *Then out of the ominous shadows, a hand covered my nose and mouth, and within seconds, everything went black. I could feel my body being carried off in the darkness, then I felt nothing at all...* (French, 2021: 182).

У прикладі (6) йдеться про сприйняття руху слуховим аналізатором (*I heard someone moving behind me*), а в прикладі (7) – кінестетичним (*I could feel my body being carried off*). Сприйняттю руху допомагає осмислення змін у навколишньому середовищі на основі індивідуального досвіду і знань особистості (Варій, 2007: 305).

Оптичний канал також передає інформацію про просторову орієнтацію комунікації (проксеміку). Проксеміка позначає просторові параметри, які використовують у комунікації як супровідні, зокрема, це територія, де відбувається спілкування, дистанція між співрозмовниками; спосіб їхнього розташування, локалізація сторонніх осіб, предметів, явищ природи тощо (Селіванова, 2011: 601). Усі органи чуття – а не лише зір – сприймають і визначають просторові дистанції (Hall, 1990: 75). Зміна дистанції задає спілкуванню тон, розставляє акценти, а іноді навіть переважає за значимістю сказані слова (Hall, 1980: 204). Проксемна поведінка людини завжди реалізується за допомогою рухової активності. Наприклад:

(8) *She saw him turn towards Netherfield, leading away from the house. Impetuously, she called to him, but he did not answer, simply moving ahead.* (Jeffers, 2009: 141).

У наведеному прикладі інформація про проксемічну поведінку передається через оптичний канал (*She saw him turn*).

Слух відповідає за акустичний канал невербальної комунікації, по ньому надходить паравербальна інформація. Для позначення невербальних голосових сигналів використовують поняття – паралінгвістика. З-поміж паралінгвальних елементів виокремлюють елементи з екстралінгвальними та паралінгвальними властивостями (Trager, 1958). Екстралінгвальні елементи – це індивідуальні властивості голосу мовця, які асоціюються з манерою говоріння. Вони проявляються не в одному звукові, а в досить довгій низці звуків (Коццолино, 2015: 80). Паралінгвальні властивості – це акустичні зміни частоти, амплітуди, темпу звуку і можливі комбінації цих характеристик. Вони включають такі чинники, як підвищення і пониження гучності голосу, зміну тону, тривалість пауз, швидкість мовлення і ритм. Паралінгвальні властивості охоплюють три типи голосових елементів: голосові характеристики (сміх, зітхання, плач, позіхання), якісні ознаки голосу (інтенсивність і тембр) і голосові вставки (бурчання і звуки на зразок «ох», «хм» тощо).

Той, хто вміє слухати, розуміє більше, ніж означають слова мовця. Він чує й оцінює силу та тон голосу, швидкість мовлення. Він помічає відхилення у побудові фраз (наприклад, незакінченість речень), зауважує часті паузи. Ці вокальні вирази разом із відбором слів та виразом обличчя корисні для розуміння повідомлення (Морозов, 2014: 239). Голос – важливий засіб для передачі інформації оточуючим про те, що внутрішньо переживає конкретна людина.

Наприклад:

(9) *As he got closer, I could hear him talking to the linesman in a pleading, childlike tone of voice, asking whether Karpa was also getting a penalty. When the linesman told him the referee had only given a penalty to him, things got ugly real fast. Standing in the penalty box doorway, Gretzky began a stream of expletives that continued as he took his seat on the penalty box bench. His face had contorted with anger, and the childlike voice had now become a raspy snarl* (Freeberg, 2001: 46).

У цьому прикладі спостерігаємо голосові модуляції хокеїста, якого переповнюють негативні емоції (*the childlike voice had now become a raspy snarl*).

Тактильно-кінестетична інформація про фізичний контакт і розташування тіла в просторі надходить від сенсорних рецепторів, що знаходяться в шкірі, м'язах, сухожиллях, суглобах і у внутрішньому вусі. Тактильні засоби підсилюють емоційне забарвлення спілкування. До них належать рукостискання, поплескування по плечу, обійми тощо. Наприклад:

(10) *Reaching for a shoulder to squeeze, he would sometimes pat me lightly on the back or take me by the elbow and gently steer me toward the door, but that day he took my hand. The hand is fraught territory, partly because it seems so innocuous with its relative distance from any of the textbook dangerous places: breasts, thighs, ass. Still, someone taking your hand is crushingly intimate. He held on to my hand a moment too long, enough to be fairly described as lingering, and I tightened my grip, fearing he'd pull away* (Dunlop, 2016: 23).

Приклад (10) ілюструє тактильну поведінку знайомих людей, яка припускає наявність між ними певного зв'язку: чоловік іноді легко поплескував дівчину по спині (*he would sometimes pat me lightly on the back*), брав за лікоть (*take me by the elbow*), тримав за руку (*He held on to my hand*). Її реакція свідчить про певний ступінь близькості взаємин з ініціатором дії (*I tightened my grip, fearing he'd pull away*).

Ольфакторні засоби спілкування відповідають за перцептивну сторону комунікації. На основі нюху працює ольфакторний канал. Ольфакторний імідж передбачає формування враження про людину на основі сприйняття запаху, який іде від неї. Запах може притягувати або відштовхувати. Запах людини визначає, як її сприймають інші. Наприклад:

(11) *She gaped at him. Gone was her friend who looked as if he'd been pitchforked into his clothing, and was commonly dusted with hay or horsehair. He wore tight biscuit-coloured breeches with long stockings, a stiff white shirt with a chocolate-coloured waistcoat patterned in silver, and a fitted jacket. He had evidently combed his hair.*

The smell of horse was absent from these clothes, but now he smelled gently of fresh hay. She didn't comment on that, because she'd come to understand this was his personal scent.

No wonder horses liked him! (Westerly, 2022: 75).

У цьому прикладі йдеться про позитивну зміну ольфакторного іміджу юнака, який працював у стайні (*The smell of horse was absent from these clothes*). Із наведеного текстового фрагменту дізнаємося, що раніше його брудний одяг (*commonly dusted with hay or horsehair*) був джерелом негативних одоративних емоцій, оскільки, як зауважує Л. Ставицька, жінки й чоловіки негативно оцінюють запах тварин (Ставицька, 2006: 74). Тепер від хлопця уже не пахло кінями, а ледь чутно пахло свіжоскошеною травою (*he smelled gently of fresh hay*).

До невербаліки також відносять розуміння і використання часу – хронеміку, яка охоплює часові параметри, зокрема, тривалість спілкування, часові показники реплік діалогу, регламентованість часу спілкування, сприйняття часу партнерами комунікації (спізнення, точність, обов'язковість, дотримання регламенту) тощо (Селіванова, 2011: 783). На відміну від простору і руху, власне час спостерігати неможливо. Сприйняття часу – це відображення об'єктивної тривалості, швидкості та послідовності явищ дійсності. Завдяки сприйманню часу відображаються зміни, що відбуваються в навколишньому світі.

Як стверджували древні греки, існує два аспекти часу – *хронос*, або реальний час, та *кайрос*, «час посередині», важливий та значущий момент поза часом-*хроносом*. Аналогічний розподіл є і нині. «Об’єктивний час» вимірюється годинником і календарем. На протипагу цьому кожен із нас має унікальне відчуття часу, яке неможливо виміряти чи розділити з іншими людьми. Це «суб’єктивний час», наше проживання часу, яке виходить за межі реального часу (Джейн, Ленора, 2018: 106–107). Іноді ми відчуваємо, як час летить; в інші моменти він тягнеться повільно, як ніколи, як видно з наведеного нижче прикладу (*time either passed like lightning or stretched out forever*). Варіація суб’єктивного часу, «часу події», впливає з відчуття часу стосовно якоїсь події. Іноді це події, які відбуваються в природі, – пори року, припливи і відпливи, повені чи шторми тощо. У цьому прикладі такими подіями є пори доби – світанок і сутінки (*Dawn and dusk were the only events that mattered*).

(12) *And then, time ceased to exist. It was as if the numbers had been erased from a sundial and the sundial itself had grown pale, like the moon in the sky in full daylight. Without a clock (the one in the little house no longer worked), without a watch (he had never owned one), without a shepherd’s calendar on the wall, time either passed like lightning or stretched out forever. The sun rose, then it set, in almost the same place it had yesterday, a bit earlier each evening, a bit later each morning. Dawn and dusk were the only events that mattered. Between them, something flowed past which wasn’t so much time as life* (Yourcenar, 1994: 112).

4. Висновки. Полісенсорна природа невербальної комунікації забезпечує можливість сприйняття людиною практично всіх біологічно і соціально значимих видів інформації, що надходить із зовнішнього світу. Аналіз фактичного матеріалу зафіксував взаємодію різних видів невербальної інформації, що передається по каналах різної сенсорної модальності, і її взаємодію з власне вербальною інформацією. Комуніканти використовують невербальні засоби для здійснення своїх намірів, як-от: встановлення певного психологічного контакту, вираження емоцій тощо. Невербальна поведінка формує образ комуніканта і розкриває його внутрішній світ.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : Академія, 2011. 304 с.
2. Варій М.Й. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
3. Джейн Б.Б., Ленора М.Ю. Прокрастинація. Чому ви вдаєтеся до неї і що можна зробити із цим уже сьогодні / пер. з англ. Ксеніслави Крапки. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 400 с.
4. Коццолино М. Невербальна комунікація. Теорії, функції, язык и знак / пер. с итал. О.А. Шипиловой. Харьков : Гуманитарный центр, 2015. 224 с.
5. Льюис Х. Язык тела. Руководство для профессионалов / пер. с англ. Ю.С. Вовк. Харьков : Гуманитарный Центр, 2016. 332 с.
6. Морозов А.В. Психология влияния. Харьков : Гуманитарный Центр, 2014. 560 с.
7. Піз А., Піз Б. Мова рухів тіла / пер. з англ. Н. Лавської. Київ : КМ-БУКС, 2017. 416 с.
8. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
9. Серякова И.И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : монография. Киев : КНЛУ, 2012. 280 с.
10. Солошук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук : 10.02.04. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 42 с.
11. Ставицька Л. Стаття кризь призму запаху. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2006. Вип. 38. Ч. 2. С. 72–78.
12. Cooley Ch. On Self and Social Organization. Chicago : University of Chicago Press, 1998. 259 p.
13. Hall E.T. The Hidden Dimension. New York : Anchor Books, 1990. 217 p.
14. Hall E.T. The Silent Language. Westport : Greenwood Press, 1980. 217 p.
15. Trager G.L. Paralanguage: A First Approximation. *Studies in Linguistics*. 1958. No. 13. Pp. 1–12.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

16. Caponi-Tabery G. Paul Bowles. Woodbridge : Twayne Publishers, 1998. 152 p.

17. Dunlop A. *Losing the Light*. New York : Simon and Schuster, 2016. 336 p.
18. Freeberg L. *In the Bin: Reckless and Rude Stories from the Penalty Boxes of the NHL*. Chicago : Triumph Books, 2001. 228 p.
19. French E.Jr. *Forged in Fire*. Pittsburgh : Dorrance Publishing, 2021. 566 p.
20. Hollinshead D. *Memoir of Shadows*. Morrisville : Lulu.com, 2010. 172 p.
21. Jeffers R. *Vampire Darcy's Desire: A Pride and Prejudice Adaptation*. New York : Simon and Schuster, 2009. 336 p.
22. Monaco S.A. *Landing Home*. Bloomington : Trafford Publishing, 2003. 379 p.
23. Steel F.A. *Miss Stuart's Legacy*. Frankfurt am Main : Outlook Verlag GmbH, 2020. 240 p.
24. Steinman M. *A Frank O'Connor Reader*. New York : Syracuse University Press, 1994. 420 p.
25. Westerly L. *Being Tamzin 2*. Garibaldi Highlands : eXtasy Books Inc., 2022. 177 p.
26. Wildheart A. *Wild Guardian*. Bloomington : Xlibris Corporation, 2010. 232 p.
27. Yourcenar M. *Two Lives and a Dream*. Chicago : University of Chicago Press, 1994. 245 p.

References:

1. Batsyevych, F.S. (2011). *Vstup do linhvistychnoi prahmatyky [Introduction to Linguistic Pragmatics]*. Kyiv: Akademiia Publishing House, 304 p. [in Ukrainian].
2. Varii, M.I. (2007). *Zahalna psykholohiia [General Psychology]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury Publishing House. 968 p. [in Ukrainian].
3. Dzhein, B.B., Lenora, M.Iu. (2018). *Prokrastynatsiia. Chomu vy vdaietesia do nei i shcho mozhna zrobyty iz tsym vzhe sohodni [Procrastination. Why you do it. What to do about it now]*. Lviv: Old Lion Publishing House, 400 p. [in Ukrainian].
4. Kotstsolino, M. (2015). *Neverbalnaia kommunikatsiia. Teorii, funktsii, yazik i znak [Non-verbal Communication. Theories, Functions, Language and Sign]*. Kharkov: Gumanitarnii Tsentr Publishing House. 224 p. [in Russian].
5. Lyuis, Kh. (2016). *Yazik tela. Rukovodstvo dlia professionalov [Body Language. A Guide for Professionals]*. Kharkov: Gumanitarnii Tsentr Publishing House. 332 p. [in Russian].
6. Morozov, A.V. (2014). *Psikhologiya vlianiya [Psychology of Influence]*. Kharkov: Gumanitarnii Tsentr Publishing House. 560 p. [in Russian].
7. Piz, A., Piz, B. (2016). *Mova rukhiv tila [Body Language]*. Kyiv: KM-BUKS Publishing Company, 416 p. [in Ukrainian].
8. Selivanova, O.O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediia [Linguistics Encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia-K Publishing House. 844 p. [in Ukrainian].
9. Seriakova, I.I. (2012). *Neverbalnii znak komunikatsii v angloyazichnikh diskursivnikh praktikakh [Non-verbal Sign of Communication in English-Language Discursive Practices]*. Kiev: Kiev National Linguistic University Publishing Centre, 280 p. [in Russian].
10. Soloshchuk, L.V. (2009). *Vzaiemodiia verbalnykh i neverbalnykh komponentiv komunikatsii u suchasnomu anhlomovnomu dyskursi [Interaction of Verbal and Non-Verbal Components of Communication in Modern English-Language Discourse]*. Synopsis Diss. Doctor of Phil. Sciences: 10.02.04. Kyiv: Taras Shevchenko Kyiv National University. 42 p. [in Ukrainian].
11. Stavtyska, L. (2006). *Stat kriz pryzmu zapakhu [Gender in the light of smell]*. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University*. Serii filolohichna. No. 38, 2: 72–78.
12. Cooley, Ch. (1998). *On Self and Social Organization*. Chicago: University of Chicago Press. 259 p.
13. Hall, E.T. (1990). *The Hidden Dimension*. New York: Anchor Books. 217 p.
14. Hall, E.T. (1980). *The Silent Language*. Westport: Greenwood Press. 217 p.
15. Trager, G.L. (1958). *Paralanguage: A First Approximation*. *Studies in Linguistics*. No. 13. Pp. 1–12.

List of Illustrative Materials:

16. Caponi-Tabery, G. Paul Bowles. (1998). *Woodbridge*: Twayne Publishers. 152 p.
17. Dunlop, A. (2016). *Losing the Light*. New York: Simon and Schuster. 336 p.
18. Freeberg, L. (2001). *In the Bin: Reckless and Rude Stories from the Penalty Boxes of the NHL*. Chicago: Triumph Books. 228 p.
19. French, E.Jr. (2021). *Forged in Fire*. Pittsburgh: Dorrance Publishing. 566 p.
20. Hollinshead, D. (2010). *Memoir of Shadows*. Morrisville: Lulu.com. 172 p.
21. Jeffers, R. (2009). *Vampire Darcy's Desire: A Pride and Prejudice Adaptation*. New York: Simon and Schuster. 336 p.
22. Monaco, S.A. (2003). *Landing Home*. Bloomington : Trafford Publishing. 379 p.

23. Steel, F.A. (2020). *Miss Stuart's Legacy*. Frankfurt am Main: Outlook Verlag GmbH. 240 p.
24. Steinman, M. (1994). *A Frank O'Connor Reader*. New York: Syracuse University Press. 420 p.
25. Westerly, L. (2022). *Being Tamzin 2*. Garibaldi Highlands: eXtasy Books Inc. 177 p.
26. Wildheart, A. (2010). *Wild Guardian*. Bloomington: Xlibris Corporation. 232 p.
27. Yourcenar, M. (1994). *Two Lives and a Dream*. Chicago: University of Chicago Press. 245 p.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2022
The article was received 01 October 2022

УДК 811.111'38'42:82-5

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2022-91-3>

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО РИТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Одарчук Наталія Андріївна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
odarchuk@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-2647-2159*

Мірончук Тетяна Андріївна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничих
факультетів Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
tatianakiev99@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5923-1028*

Мета. Стаття присвячена аналізу англомовного ритуального дискурсу й виокремленню його особливостей. Дефініціюється ритуал і дискурс, ним породжуваний. Об'єкт дослідження розглядається зі структурного, семантичного і стилістичного аспектів. Віднаходиться місце ритуального дискурсу серед видів дискурсу, зокрема він належить до прагмалінгвістичного.

Методи. Для вирішення поставлених завдань застосовані загальнонаукові методи синтезу та умовиведення, лексико-семантичні методи дефініційного, дескриптивного аналізу, стилістичний аналіз та елементи прагматичного аналізу.

Результати. Доведено різножанровість ритуального дискурсу: він може бути представлений молитвою, релігійною службою, чим поєднується із фідеїстичним, церемонією посвяти у студенти, чим граничить із інституційним, або захисту дисертації – з науковим дискурсом тощо. Матеріалом для цієї наукової розвідки слугували промови, виголошені на похоронах королівських осіб: Її Величності королеви Єлизавети II та герцога Единбурзького Філіпа. Траурна промова є особливим жанром ритуального дискурсу, названим еулогія. Остання належить до ритуального дискурсу за формою організації, функціями і характерними ознаками. Їй, як і ритуальному дискурсу загалом, властиві висока тональність спілкування, циклічність, емоційна маркованість, драматургічність і сценарність.

Серед стилістичних фігур, до яких вдаються промовці, найчастотнішими є порівняння, висхідна градація – наростання частин висловлення, за якого кожна наступна містить у собі підсилення емоційно-експресивного значення. Такий стилістичний прийом, як цитування художніх творів, використовується в промовах для посилення емоційності, а використанням цитат самих померлих підкреслюється близькість мовця з покійними та їхню важливість один для одного. Виокремлені екстралінгвістичні знаки вказують на високу тональність мовлення, емоційність і драматичність як характерні риси ритуального дискурсу.

Висновки. Усі проаналізовані промови характеризуються формальним стилем, і більшість із них мають чітко окреслену структуру. Вони містять коротку біографічну довідку про покійного, особисті враження від спілкування із ним, а закінчуються висловленнями вдячності померлій особі.

Ключові слова: траурні промови, еулогія, емоційність, стилістичні засоби, екстралінгвістичні маркери.

LINGUISTIC AND STYLISTIC PECULIARITIES OF THE ENGLISH RITUAL DISCOURSE

Odarchuk Nataliia Andriivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Conversational
English Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University
E-mail: odarchuk@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-2647-2159*

Mironchuk Tetiana Andriivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign
Languages of the Natural Sciences Faculties
Taras Shevchenko Kyiv National University
E-mail: tatianakiev99@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5923-1028*

Purpose. The article analyses the English ritual discourse and identifies its peculiarities. Ritual and the discourse generated by it are defined. The object of research is viewed from the perspectives of its structure, semantics and stylistics. The place of ritual discourse is sought out among the types of discourse; in particular, it belongs to the pragmalinguistic one.

Methods. To solve the tasks, general scientific methods of synthesis and inference, lexical and semantic methods of definitional and descriptive analyses, stylistic as well as elements of pragmatic analysis are applied.

Results. The genre diversity of ritual discourse is proven. A prayer or a religious service, which combines it with fideistic discourse, a ceremony of initiation in students, which borders on institutional discourse, or a dissertation defence, which confirms its ties with scientific discourse, can represent it. The material for this research is the speeches delivered at the funerals of royal persons, namely, Her Majesty Queen Elizabeth II and Philip, the Duke of Edinburgh. Funeral speech is a special genre of ritual discourse called eulogy. The latter belongs to the ritual discourse in the form of organization, functions and characteristic features. Like ritual discourse in general, it is characterised by a high tone of communication, cyclicity, emotional marking, dramaticity as well as continuity.

Among the stylistic figures that speakers resort to, the most frequent are comparison, ascending gradation – the increase of parts of the statement, in which each subsequent one contains strengthening emotional and expressive meaning. Such stylistic technique as quoting fiction is used in speeches to enhance emotionality, and the use of quotes from the dead themselves emphasizes the bond between the speaker and the deceased and their importance to each other. The singled out extralinguistic signs indicate a high tone of speech, emotionality and dramaticity as characteristic features of ritual discourse.

Conclusions. A formal register characterizes all the analysed speeches, and most of them have a clear structure. They contain a short biographical reference about the deceased, personal impressions from communication with them, and they end with the expressions of gratitude to the deceased person.

Key words: funeral speeches, eulogy, emotionality, stylistic means, extralinguistic markers.

1. Вступ. Ритуальний дискурс, як один із видів дискурсу поруч із гумористичним, політичним, педагогічним, судовим, молодіжним тощо, вирізняється привабливістю як для його творців, так і для науковців, що його вивчають і аналізують. Актуальність розвідки полягає в тому, що мова й ритуал тісно пов'язані між собою, позаяк останній присутній майже у всіх сферах нашого життя. Будь-яка мовленнєва дія може стати ритуалізованою. Ритуальний дискурс посідає особливе місце у комунікативній практиці, реалізуючись у найбільш значущих для людей ситуаціях. Він наповнений символічними діями, інтерпретація яких дозволяє зрозуміти ціннісні домінанти культури.

Дефініціювання поняття. Лінгвістична інтерпретація дискурсу сягає ще часів структуралізму в мовознавчих науках і пов'язана передовсім з іменем Е. Бенвініста, який відійшов від структуралістських моделей мови на користь «антропоцентричної» лінгвістики (Е. Бенвініст, 1975). Такі українські науковці, як К. Кусько (2001), І. Шевченко (2005), І. Бехта (2004) та інші, зробили вагомий внесок у дослідження дискурсу загалом.

Широко розуміючи дискурс як «мовлення, занурене у життя» (Арутюнова, 2002), в рамках нашого дослідження ми погоджуємось з визначенням Катерини Серажим, що «дискурс – це складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конститууючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо)» (Серажим, 2001).

Класифікація дискурсу. У ході вивчення дискурсу постає питання класифікації і категоризації. Серед безлічі видів дискурсу В. Карасик виділяє соціолінгвістичні та прагмалінгвістичні. До соціолінгвістичних видів учений відносить буттєвий та інституційний дискурси. В межах останнього В. Карасиком виокремлюються науковий, масово-інформаційний, політичний, релігійний, педагогічний, медичний, військовий, юридичний, дипломатичний, діловий, рекламний, спортивний та ін. Ритуальний дискурс поруч із гумористичним знаходимо серед прагмалінгвістичних видів (Карасик, 2000).

Методологія дослідження. Із метою отримання вірогідних результатів дослідження та для вирішення поставлених завдань застосовані загальнонаукові методи синтезу та умовиведення, лексико-семантичні методи дефініційного, дескриптивного аналізу, стилістичний аналіз та елементи прагматичного аналізу.

2. Результати дослідження

2.1 Ритуал і ритуальна комунікація. Ритуали характеризують усі відомі людські суспільства. Ритуали – це насамперед видима дія особи або осіб, які закликають усіх присутніх звернути увагу на якесь явище чи факт, і не лише звернути увагу, а й висловити певне емоційне ставлення, сприяти суспільному настрою.

Появу ритуалу слід вважати різновидом духовної комунікації, яка стосувалася не так проблем матеріального виробництва, як тих сил, від котрих, на думку наших пращурів, залежав успіх життєдіяльності людини. На думку В. Різуна, ритуальна комунікація близька до нашого усвідомлення масової комунікації як «різновиду суспільно-культурної діяльності, спрямованої на єднання людей. Модель, як відомо, дуже тісно пов'язана з термінами «гурт», «членство», «участь», «братерство», «спільнота», «віра». А оскільки ритуальна комунікація виконує функцію уніфікації й підтримання єдності, то це не так акт передавання інформації, як презентація спільних цінностей. Саме тому вона й виникла на зорі цивілізацій і продовжує існувати до сьогодні (головно в релігійних та політико-ідеологічних спільнотах). Повідомлення ритуальної комунікації приховані й двозначні, вони залежать від архетипних асоціацій та символів, що вже наявні в культурі певної інтерпретативної спільноти і пов'язані зі спілкуванням у формі обряду, церемонії, розважального дійства етнографічно-ігрового чи догматично-релігійного характеру (Різун, 2008).

Ритуал – це канонізована (в інтерпретації сучасності, здебільшого релігійна) комунікація, котра здатна впливати на природні й надприродні сили. Ритуалом головно були лише дії надзвичайно сакрального характеру, у яких форма виконання жорстко регламентувалася й містила норми складних символічних дій (начебто незбагнених для обмеженого людського розуму),

що передавалися спадково. Це дійство споконвіків презентувало демонстрацію форми, яка втілювала не так змістовність цінностей, як ставлення до них, себто визнання й повагу. Спільне виконання громадських ритуалів стверджувало єдність, давало можливість відчутти свою причетність до спільноти та її членів.

М. Толстой називає ритуалом культурний текст, що має у собі різні коди – акціональний (послідовність певних ритуальних дій), вербальний (наявність певних словесних формул), персональний (виконавці ритуальних дій), локативний (ритуально значимі елементи внутрішнього та зовнішнього простору), темпоральний (визначений час проведення ритуальної дії), музичний, образотворчий (символи ритуальних предметів, одягу і т.д.), предметний (наявність спеціально виготовлених ритуальних предметів) (Толстой, 1995).

Ритуальний дискурс – багатогранний, а отже, багатожанровий. Серед його жанрів можна виокремити судові засідання, відкриття чи закриття сесії парламенту, церемонію посвяти у студенти або братство, хрещення, весілля та багато інших. Ми ж вибрали для нашого аналізу англійські промови, у яких вшановують тих, хто щойно помер.

2.2 Еулогія як жанр ритуального дискурсу. Траурна промова є особливим жанром ритуального дискурсу, названим *еулогія* (від англ. *eulogy*) – хвалебна промова, панегірик, усне чи письмове висловлення, зокрема цим терміном називають надгробні слова над померлим. Еулогію можна віднести до ритуального дискурсу за формою організації, функціями і характерними ознаками, адже їй, як і ритуальному дискурсу загалом, властиві: 1) висока тональність спілкування, 2) циклічність, 3) емоційна маркованість, 4) драматургічність, 5) сценарність (жорстка послідовність дій) (Карасик, 2000: 11). Еулогія, або похвальна промова, зокрема надгробна, творить ритуальний дискурс, будучи наділеною його характерними ознаками. Вербалізуючи церемонію прощання з померлою особою, вона формує ритуалізовану дію, підпорядковану ритуальній, певною мірою сакральній ситуації і наділяється негативним емоційно-оцінним знаком (Одарчук, 2021: 65).

Дослідження надгробних промов проводиться на кількох рівнях: на лексичному рівні (набір лексем, які переважають у них), на синтаксичному (типова структура речень), на стилістичному (регістр, тобто стиль, а також наявні риторичні фігури). Аналізуючи промови, до уваги бралися не лише лінгвістичні, але й екстралінгвістичні маркери.

2.3 Структура ритуальних промов. Більшість промов, що піддавалися аналізу, мають чітко окреслену структуру. Вони містять коротку біографічну довідку про покійного, наприклад: “*My grandfather’s century of life was defined by service – to his country and Commonwealth, to his wife and Queen, and to our family*” (royal.uk) – повідомлення від герцога Кембриджського після смерті герцога Единбурзького. “*She ascended the throne just after the Second World War. She championed the development of the Commonwealth – from a small group of seven countries to a family of 56 nations spanning every continent of the world*” (royal.uk) – заява прем’єр-міністра Ліз Трасс з приводу смерті Її Величності Королеви Єлизавети II. “*In 1947, on her twenty-first birthday, she pledged in a broadcast from Cape Town to the Commonwealth to devote her life, whether it be short or long, to the service of her peoples*” (royal.uk) – звернення Її Величності Короля до народу після смерті Її Величності Королеви Єлизавети II.

Опісля слідує особисті враження від спілкування:

“*Throughout her life, Her Majesty The Queen – my beloved Mother – was an inspiration and example to me and to all my family, and we owe her the most heartfelt debt any family can owe to their mother; for her love, affection, guidance, understanding and example*” (royal.uk) – звернення Її Величності Короля до народу після смерті Її Величності Королеви Єлизавети II. Або інший приклад: “*She has been a personal inspiration to me and to many Britons. Her devotion to duty is an example to us all*” (royal.uk) – заява прем’єр-міністра Ліз Трасс з приводу смерті Її Величності Королеви Єлизавети II.

Як правило, кожна надгробна промова містить висловлення вдячності до покійного:

*“Granny, while this final parting brings us great sadness, I am forever **grateful** for all of our first meetings from my earliest childhood memories with you, to meeting you for the first time as my Commander-in-Chief to the first moment you met my darling wife and hugged your beloved great-grandchildren. I **cherish** these times shared with you, and the many other special moments in between”* (royal.uk) – заява принца Гаррі, герцога Сассекського, з приводу смерті Її Величності Королеви Єлизавети II.

2.4 Семантико-синтаксичне наповнення ритуального дискурсу. Щодо синтаксичної організації речень у промовах, треба зазначити, що вони є повними, двочленними; мають правильний граматичний устрій та характеризуються багатим вокабуляром. У реченнях відсутні скорочення, аббревіатури, ідіоми та фразові дієслова, що робить промову формальною, але водночас зрозумілою для всіх людей. Наведемо приклад:

“My father has been my teacher, my supporter and my critic, but mostly it is his example of a life well lived and service freely given that I most wanted to emulate” (royal.uk).

У зверненнях з приводу смерті герцога Единбурзького переважали такі лексичні одиниці й вирази: *my teacher, my supporter, my critic, my example; life was defined by service – to his country and Commonwealth, to his wife and Queen, and to our family*. У зверненнях з приводу смерті Її Величності Королеви Єлизавети II переважали такі вирази: *the world lost an extraordinary leader; thank you for your commitment to service; she was the very spirit of Great Britain; the death of Her Majesty The Queen is a moment of the greatest sadness for all members of my family, my country and for countless people around the world* (royal.uk). Такими словами промовець підкреслює важливість померлої людини та величину втрати особисто для себе та для всіх інших людей.

Промови починаються з опису втрат для всього народу та країни: *“On Thursday, the world lost an extraordinary leader, whose commitment to the country, the Realms and the Commonwealth was absolute”*. *“The death of Her Majesty The Queen is a huge shock to the nation and to the world”* (royal.uk). Наступний абзац присвячується особистим втратам та цінності померлого для мовця. У цій частині промови використовують слова, які підкреслюють зв'язок з померлою людиною, наприклад: *“I have lost my grandmother”*; *“...my beloved Mother...”*; *“...my darling Mama...”*; *“my dear late Papa”*.

Далі слідує подяка за все, що померла людина змогла зробити особисто для мовця та для його сім'ї. *“Thank you for your commitment to service. Thank you for your sound advice. Thank you for your infectious smile”*. *“She was by my side at my happiest moments. And she was by my side during the saddest days of my life”* (royal.uk). Наприкінці виголошуються обіцянки в наслідванні поглядів та принципів померлого/померлої. *“Catherine and I will continue to do what he would have wanted and will support The Queen in the years ahead”*. *“I will honour her memory by supporting my father, The King, in every way I can”* (royal.uk).

2.5 Стилiстичні особливості ритуального дискурсу. Усі проаналізовані промови характеризуються формальним стилем, проте зрідка трапляються пестливі та особисті (сімейні) звертання: *Granny, Grannie, Grandpa, master of the barbecue, legend of banter, and cheeky right*. Щодо стилістичних фігур, до яких часто вдаються промовці, слід насамперед виокремити висхідну градацію – наростання частин висловлення (слів, частин речення), за якого кожна наступна містить у собі підсилення емоційно-експресивного значення. Наприклад: *“...from my earliest childhood memories with you, to meeting you for the first time as my Commander-in-Chief, to the first moment you met my darling wife and hugged your beloved great-grandchildren”*, *“...commitment to the country, the Realms and the Commonwealth was absolute”*, *“...in the UK, across the Commonwealth and in the wider world.”*, *“She has been a personal inspiration to me and to many Britons”* (royal.uk).

Присутній також приклад спадної градації – розташування слів у порядку послаблення їх значення: *“...to his country and Commonwealth, to his wife and Queen, and to our family.”* Проте,

на нашу думку, така градація не понизила значущість цих слів, а навпаки, показала пріоритети, які розставила у своєму житті померла королева: служіння своїй країні, Співдружності завжди стояло для неї на першому місці.

В еулогіях також знаходимо приклади порівняння: “*Queen Elizabeth II was the rock on which modern Britain was built*”. Таку стилістичну фігуру використали для підкреслення та підсилення ролі і значення померлої людини для всієї нації.

Цитування художніх творів використовується в промовах для посилення емоційності. Принц Гаррі закінчує своє звернення після смерті герцога Единбурзького такими словами: “*Per Mare, Per Terram*”. Це девіз Королівської морської піхоти, що вказує на здатність полку воювати як на суші, так і на воді. Принц Гаррі має на увазі зв'язок принца Філіпа з Королівською морською піхотою та той факт, що Філіп передав свій титул генерал-капітана Королівської морської піхоти принцу Гаррі. Тим самим Гаррі підкреслив зв'язок із померлим та підсилив емоційність його втрати.

Такий самий стилістичний прийом використав Його Величність Король у своєму зверненні до народу після смерті Її Величності Королеви Єлизавети II, закінчивши його словами: “*May flights of Angels sing thee to thy rest*”. Це цитата з відомої п'єси «Гамлет» Вільяма Шекспіра, яку використовують, щоб висловити свою повагу, коли хтось помирає. Таким чином Чарльз III підкреслив свою повагу до померлої матері.

Промовці також вдаються до використання цитат самих померлих або близьких для них людей. У зверненні принца Гаррі після смерті Її Величності Королеви Єлизавети II знаходимо цитату самої Королеви, сказану після смерті її чоловіка: “*Life, of course, consists of final partings as well as first meetings*”. Такий самий прийом він використав у промові після смерті герцога Единбурзького, сказавши фразу, яку його дідусь часто повторював: “*Oh, do get on with it!*” Використання цитат померлих людей підкреслює близькість мовця з покійними та їхню важливість один для одного.

Маючи відеопровову Його Величності Короля Чарльза III у зв'язку зі смертю Її Величності Королеви Єлизавети II, ми мали змогу розглянути й екстралінгвістичні маркери. Король Чарльз III записав своє перше телезвернення до народу Великої Британії в кімнаті Букінгемського палацу, яка називається Блакитною вітальнею. У цій кімнаті покійна королева Єлизавета II протягом свого правління записувала деякі зі своїх щорічних Різдвяних послань. На столі, за яким сидів Чарльз, була квіткова композиція із запашного горошку, змішаного з розмарином, що символізує спогад. З іншого боку столу стояла фотографія Її Величності Королеви. Король одягнутий у чорний смокінг та має чорну хустинку у кишені як маркери трауру. Чарльз III сидить прямо, говорить досить спокійно та рівно, повільно, робить паузи між словами. Він іноді підвищує голос для того, щоб акцентувати на певних фразах. Його Величність Король виглядає сумним. Усі ці екстралінгвістичні маркери вказують на те, що Чарльз III засмучений смертю суверена, виражає жаль через втрату близької людини та водночас намагається віддати шану померлій королеві. Такі екстралінгвістичні знаки ще раз демонструють високу тональність мовлення, емоційність і драматичність як характерні риси ритуального дискурсу.

3. Висновки. Отже, наукова розвідка підтвердила, що ритуальний дискурс – канонізована, чітко регламентована комунікація, наділена такими характеристиками, як висока тональність мовлення, емоційність, драматургічність та чітка організація дій, тобто сценарність. Проаналізувавши один із жанрів ритуального дискурсу, еулогію, тобто промови, виголошені над померлою особою, робимо висновок, що за своєю структурою останні дуже схожі між собою: включають коротку біографічну довідку, спогади, враження та досвід, висловлення вдячності. Вони характеризуються формальним регістром та правильною двочленною структурою речень, наповнених багатим, не симпліфікованим вокабуляром. Використання різних стилістичних прийомів, таких як висхідна та спадна градація, порівняння, цитування художніх

творів та цитування самої покійної людини, підкреслюють емоційність, повагу до неї, величину втрати особисто для мовця та для всіх інших людей. Чіткість структурування промови, правильне розміщення акцентів і виділення головного меседжу, які можна досягти за допомогою використання мовних засобів, є одним із факторів успіху промовця.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Речь. *Лингвистический энциклопедический словарь* / глав. ред. В.Н. Ярцева. Москва : Науч. изд-во «Большая Российская энциклопедия», 2002. С. 136–137.
2. Бенвенист Э. *Общая лингвистика* / пер. с фр. Москва : Прогресс, 1975. 447 с.
3. Бехта І.А. Дискурс наратора в англійській художній прозі. Київ : Грамота, 2004. 304 с.
4. Дискурс іноземномовної комунікації : колективна монографія / під заг. ред. Кусько К.Я. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 495 с.
5. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : колективна монографія / під заг. ред. Шевченко І.С. Харків : Константа, 2005. 356 с.
6. Карасик В.И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. Волгоград : Перемена, 2000. С. 5–20.
7. Одарчук Н.А., Мірончук Т.А. Еулогія як жанр ритуального дискурсу. *Збірник матеріалів XV Міжнародної наукової онлайн-конференції «Пріоритети германської та романської філології»*. Луцьк, 2021. С. 63–66.
8. Різун В.В. Теорія масової комунікації : підручник для студентів галузі 0303 «Журналістика та інформація». Київ : Вид. центр «Просвіта», 2008. 260 с.
9. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : монографія / за ред. В. Різуна. Київ : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. 392 с.
10. Серажим К.С. Еволюція поглядів на дискурс. *Актуальні проблеми журналістики* : збірник наукових праць. Ужгород, 2001. 490 с.
11. Толстой Н.И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. 512 с.
12. Royal.uk. URL: <https://www.royal.uk/> (дата звернення: 10.09.22).

References:

1. Arutyunova, N.D. (2002). Diskurs. Rech' [Discourse. Speech]. *Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar'* / glav. red. V.N. Yartseva. Moscow: Nauch. izd-vo «Bol'shaya rossiyskaya entsiklopediya». S. 136–137 [in Russian].
2. Benvenist, E. (1975). Obshchaya lingvistika [General Linguistics]. / per. s fr. Moscow: Progress. 447 s. [in Russian].
3. Bekhta, I.A. (2004). Dyskurs naratora v anhlomovniy khudozhniy prozi [Narrator's discourse in English fiction]. Kyiv: Hramota. 304 s. [in Ukrainian].
4. Dyskurs inozemnomovnoyi komunikatsiyi. (2001) [Discourse of foreign communication]: kolektyvna monohrafiya / pid zah. red. Kus'ko K.Ya. L'viv: LNU imeni Ivana Franka. 495 s. [in Ukrainian].
5. Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen. (2005) [Discourse as a cognitive-communicative phenomenon]: kolektyvna monohrafiya / pid zah. red. Shevchenko I.S. Kharkiv: Konstanta. 356 s. [in Ukrainian].
6. Karasik, V.I. (2000). O tipakh diskursa. Yazykovaya lichnost': institutsial'nyi i personal'nyi diskurs [On the types of discourse. Language personality: institutional and personal discourse]. Volgograd: Peremena. S. 5–20 [in Russian].
7. Odarchuk, N.A., Mironchuk, T.A. (2021). Eulohiya yak zhanr rytual'noho dyskursu [Eulogy as a genre of ritual discourse]: zb. mat. XV Mizhn. nauk. onlayn-konf. «Priorytety hermans'koyi ta romans'koyi filolohiyi». Luts'k, S. 63–66 [in Ukrainian].
8. Rizun, V.V. (2008). Teoriya masovoyi komunikatsiyi [The theory of mass communication]: pidruch. dlia stud. haluzi 0303 «Zhurnalistyka ta informatsiya». Kyiv: Vyd. tsentr «Prosvita». 260 s. [in Ukrainian].
9. Serazhym, K.S. (2002). Dyskurs yak sotsiolinhval'ne yavyshe: metodolohiya, arkhitektonika, variatyvnist' (Na materialakh suchasnoyi hazetnoyi publitsystyky) [Discourse as a sociolinguistic phenomenon: methodology, architectonics, variability (on the materials of modern newspaper journalism)]: monohrafiya / za red. V. Rizuna. Kyiv: Kyiv. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka, 392 s. [in Ukrainian].

10. Serazhym, K.S. (2001). Evoliutsiya pohliadiv na dyskurs [Evolution of views on discourse]. *Aktual'ni problemy zhurnalistyky: zb. nauk. prats'.* Uzhhorod. 490 s. [in Ukrainian].
11. Tolstoy, N.I. (1995). Yazyk i narodnaya kultura [Language and folk culture]. *Ocherki po slavianskoy mifologii i etnolingvistike.* Moscow: Indrik. 512 s. [in Russian].
12. Royal.uk. Retrieved from: <https://www.royal.uk/> (Last accessed: 10.09.22) [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.10.2022
The article was received 5 October 2022

3. Мова і засоби масової комунікації

3. Language and mass media

СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ

Черненко Ольга Віталіївна,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської
і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного
університету
ukrum2013@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0127-8915*

Мета статті полягає у виявленні специфіки семіотичного аспекту дослідження конфліктного дискурсу з позицій семіотичної епістемологічної парадигми та теорії мультимодальності.

Методи. У статті використано методи аналізу та синтезу, індуктивний та дедуктивний метод як загальнонаукові методи для вивчення історії становлення семіотики та передумов дослідження конфліктної комунікації з позицій лінгвосеміотичного аналізу. Також застосовано метод лінгвопрагматичного, контекстуального та мультимодального аналізу для з'ясування характеру семіозисних процесів у конфліктному дискурсі.

Результати. Результати дослідження засвідчують наявність глибоко семіотичної внутрішньої структури конфлікту, представленого у художньому дискурсі. Лінгвосеміотична модель будь-якого типу конфлікту передбачає поєднання і комбінацію вербальних, невербальних та паравербальних семіотичних ресурсів як центрального компонента моделі, що знаходиться у площині перетину інтенційної та результативної інтерпретанти, формуючи спільну комунікаційну інтерпретанту, що дозволяє трактувати взаємодію як конфліктну. Динамічні фази розгортання конфліктного дискурсу передбачають функціонування структурних одиниць кожної фази – конфліктивів, семіозис якого у художньому дискурсі здійснюється за допомогою комплементарної взаємодії знакових систем та характеризуються дисгармонізацією інтра- та інтерперсональних стосунків комунікантів.

Висновки. Отримані результати дослідження дозволяють окреслити загальну модель семіозису різних типів конфліктів у сучасному художньому дискурсі з позицій семіотики як матричної дисципліни. Побудова семіотичної моделі інтраперсональних конфліктів дозволяє вдосконалювати та уніфікувати схему лінгвосеміотичного аналізу інших мультимодальних типів дискурсу.

Ключові слова: конфліктний дискурс, семіозис, мультимодальність, конфліктив, художній дискурс.

SEMIOTIC ASPECT OF CONFLICT DISCOURSE STUDIES

Chernenko Olha Vitaliivna,

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic
and Finno-Ugrian Philology
Kyiv National Linguistic University
ukrum2013@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0127-8915*

Purpose. The submitted paper aims to establish the specific features of conflict discourse from the viewpoint of modern semiotic studies and multimodal theory.

Methods. The analysis of the proposed paper was carried out with the involvement of the methods of synthesis and analysis, inductive and deductive methods as general scientific methods for studying the history of the formation of semiotics and the prerequisites for the study of conflict communication from the standpoint of linguosemiotic analysis. The linguopragmatic method, contextual and multimodal analysis was also used to clarify the nature of semiotic processes in conflict discourse.

Results. The results of the study testify to the presence of a deep semiotic internal structure of the conflict presented in the fiction discourse. The linguosemiotic model of any type of conflict provides for the combination of verbal, nonverbal and paraverbal semiotic resources as the central component of the model, which is located in the plane of intersection of the intentional and the resulting interpretant, forming a common communicative interpretant that allows the interaction to be interpreted as conflict interaction. The dynamic phases of conflict discourse development provide for the functioning of the structural units of each phase – the conflictives, the semiosis of which is carried out with the help of the complementary interaction of sign systems and is characterized by the disharmony of the intra- and interpersonal relations of the communicants.

Conclusions. The obtained research results allow us to outline the general model of semiosis of various types of conflicts in modern fiction discourse from the standpoint of semiotics as a matrix discipline. The construction of a semiotic model of intrapersonal conflicts allows to improve and unify the scheme of linguosemiotic analysis of other multimodal types of discourse.

Key words: conflict discourse, semiosis, multimodality, conflictive, fiction discourse.

1. Вступ

Мова як фундаментальний компонент антропосеміозису необмежена у сенсі спроможності залучення інших семіотичних систем як для самого процесу комунікації, так і для інтерпретації повідомлень. Її функціональний потенціал як однієї з багатьох інших семіологічних систем у діахронічному та синхронічному аспекті неодноразово цікавив дослідників різних типів комунікації та комунікативних процесів.

Конфліктна комунікація як невід’ємна частина людського буття, її виникнення, перебіг, причини, врегулювання здавна цікавили людство як у мовознавчому аспекті, так і в контексті винайдення ефективної моделі її врегулювання та вирішення. Так, численна кількість сучасних наукових досліджень присвячена вирішенню вищезазначених питань з позицій конфліктології та лінгвоконфліктології (Войцеховська, 2018; Frolova, 2013), психології, філософії та соціології (Крисанова, Вербицька, 2018), когнітивної лінгвістики, дискурсології, прагмалінгвістики тощо (Войцеховська, 2018; Królikowska, 2015; Черненко, 2022).

У семіотичний фокус досліджень конфліктна комунікація потрапляла час від часу як допоміжний засіб у тлумаченні природи конфліктних знаків, у тому числі й невербальних (Серякова, 2013; Chernenko, 2019), проте комплексного дослідження з позицій семіотики, семіології та теорії мультимодальності проведено не було. З огляду на зростаючий інтерес сучасних лінгвістичних, філософських, соціологічних та ін. студій до процесу семіозису як сутнісної тріадичної структури, дії знаків, якими пронизано все людське буття, семіотичний погляд поступово розширюється, щоб охопити повністю феномен людської комунікації (Ділі, 2000: 53).

Конфлікт як універсальний феномен, що втілюється у різних типах дискурсу, у тому числі й художнього, потребує осмислення у добу постмодерного розвитку семіотики, яка характеризується процесом переходу від комунікації до комунікативної системи, що відкриває можливі світи та семіотичні ресурси поза межами будь-якої єдиної об’єктивності. Саме необхідністю вивчення конфлікту з позицій семіотики та побудови моделі семіозису конфлікту у художньому дискурсі і зумовлена **актуальність теми** дослідження.

Метою праці є встановлення особливостей семіотичного аспекту дослідження конфліктного дискурсу з позицій антропосеміозису та теорії мультимодальності. Відповідно, для досягнення поставленої мети передбачається виконання низки **завдань**: 1) визначити основні теоретико-методологічні засади розвитку семіотики та розкрити сутність постмодерної концепції семіотики; 2) розкрити особливості формування семіозисних процесів вербального та невербального модусу комунікації у конфліктному дискурсі; 3) з’ясувати закономірності функціонування конфлікту у художньому дискурсі з урахуванням статичних та динамічних параметрів; 4) побудувати лінгвосеміотичну модель аналізу інтра- та інтерперсональних конфліктів в англomовному художньому дискурсі. **Матеріалом** дослідження слугують фрагменти текстів, що репрезентують конфліктну комунікацію у сучасному англomовному художньому дискурсі.

2. Сутність постмодерної концепції розвитку семіотики

Значення семіотики як науки вчення про знаки у сучасному символічно-знаковому світі важко переоцінити. Утім ще давні мислителі зауважували надзвичайну роль знаків у людському бутті, зокрема, давньокитайський філософ, політичний діяч і засновник філософського вчення Конфуцій відзначав, що світом правлять не слово і закон, а знаки і символи (Еко, 2006: 87).

Формування семіотичної свідомості відбувалося ще у давні часи, починаючи від висловленої християнським теологом Августином ідеї про “*signum*” (знак) як універсальний засіб, на основі якого здійснюється повідомлення (історична ретроспектива), і до постмодерної ідеї текстуральності, яка трактується як ідея дійсності, притаманна специфічно людському досвідові (Ділі, 2000: 125; Еко, 2006: 44; Почепцов, 2002: 23). Семіотичний науковий погляд останніми роками значно розширюється, щоб повністю охопити феномен людської комунікації, оскільки суть семіотики і полягає у тому, що весь людський досвід є структурою інтерпретованою, яка опосередковується та живиться знаками.

Власне, ідеєю семіотичності пронизане все людське буття, весь життєвий досвід людини, який дослідники охарактеризували як *Lebenswelt* (ареал і сфера людської діяльності), невід’ємний від суто людського видо-особливого внутрішнього світу *Inenwelt* (концепція мови), чиє існування уможлиблюється завдяки існуванню зоосеміотичним формам життя об’єктивного світу *Umwelt* (видосвіт, концепт довкілля). Семіотична павутина людського досвіду формується на найвищому рівні семіозису, а саме *антропосеміозису* як розвитку семіотичних модальностей, що охоплює всі знакові процеси, в які безпосередньо залучені людські істоти (Ділі, 2000: 64). Тобто семіотична доктрина виказує ідею органічності як гармонії між системою мови, предметно-об’єктивним світом природи та розумом людини.

Головним постулатом семіотики є так звана *ідея присутності знака* (*thirdness*), яку розвинув у своєму вченні американський філософ та логік Чарльз Пірс, тим самим забезпечивши необхідну основу для сучасного семіотичного поступу. На відміну від Ф. де Соссюра, який вбачав сутність лінгвістичного знаку у дихотомічній моделі “*signifiant/signifie*” (позначення/позначене) та наголошував на довільному зв’язку між формою та змістом, а також уважав лінгвістику «генеральним патроном всієї семіології», Ч. Пірс впорядкував ідею присутності знаку, наголосивши на тому, що дихотомічній моделі бракує третьої частини, за допомогою якої знак перетворюється на об’єкт, а потім на інші знаки. Таким чином, семіотичний трикутник Ч. Пірса включає знак *O* (об’єктивний знак), об’єкт *O* (денотат, референт), суб’єкт *S* (суб’єктивний знак у свідомості суб’єкта *S*, або інтерпретанта). Тобто інтерпретанта необхідна для перетворення певної наявної речі або ідеї на знак через зв’язок з іншими елементами у досвіді інтерпретатора, який визначає рух ланцюжка інтерпретант, що ним і живиться сам процес *семіозису* як дії знаку. За Ч. Пірсом, інтерпретанта може бути інтенційна, або визначена мовцем, результативна або дієва, яка встановлюється інтерпретатором, та комунікаційна, або комінтерпретанта (Андрейчук, 2020: 65), тобто спільна інтерпретанта, необхідна для встановлення комунікативного процесу.

Отже, на зміну дихотомічній дилемі боротьби реалізму з ідеалізмом, притаманній традиційному модерністському погляду на знак, приходять напрям, який знаменує початок шляху семіотики як потреби трансценденції, виходу за межі дуалістичної суперечки.

3. Семіозисні процеси формування вербального та невербального модусів у конфліктному дискурсі

Конфліктний дискурс як поліфункціональне утворення, мисленнєво-комунікативна діяльність неодноразово ставав об’єктом дослідження для мовознавців. Більшість дослідників розглядають конфліктний дискурс як особливий вид компетитивної взаємодії, адресатно-орієнтованої, цілеспрямованої, процесуальної і результативної (статичні та динамічні характеристики), що характеризується дискурсивною стратегією конфронтації (Черненко, 2022: 139; Frolova, 2013: 31). Як

динамічний процес конфліктний дискурс розгортається за допомогою вербальних та невербальних протинаправлених дій комунікантів у соціально маркованих ситуаціях, характеризується порушенням Принципу співробітництва та супроводжується негативними емоціями (Черненко, 2022: 135). З точки зору динаміки як певного процесу розгортання конфліктного дискурсу він проходить певні *фази* або *стадії* свого розвитку. Згідно з класичною схемою розгортання конфліктної комунікації, виділяють передконфліктну (або латентну) фазу, на якій взаємодія між суб'єктами конфліктної комунікації усвідомлюється як конфліктна, фаза виникнення конфлікту (інцидент), де відбувається перше зіткнення опонентів, фаза ескалації характеризується зростанням напруги між комунікантами та обиранням певної стратегії та семіотичних ресурсів (вербальних, невербальних, паравербальних) ведення конфлікту, фаза кульмінації (пік конфлікту), коли комуніканти усвідомлюють потребу завершення конфлікту тим чи іншим способом, і нарешті фінальна фаза (деескалація) – фаза завершення конфлікту шляхом врегулювання, розв'язання, затухання конфліктної ситуації тощо (Chernenko, 2019: 17).

Структурною одиницею кожної фази виступає конфлікт як дискурсивний мультимодальний конструкт, семіозис якого у художньому дискурсі здійснюється за допомогою комплементарної взаємодії вербальної, невербальної та паравербальної семіотичних систем та характеризуються дисгармонізацією інтра- та інтерперсональних стосунків комунікантів (Черненко, 2022: 137).

Семіозис вищезазначених дискурсивних утворень (конфліктів) як процес породження, функціонування та інтерпретації знаків у конфлікті відбувається безпосередньо за участю суб'єктів комунікації, які одночасно, за термінологією Ч. Пірса, є інтерпретаторами. Центральним елементом семіозису конфлікту є знак (вербальний, невербальний, графічний, візуальний тощо) або їх поєднання, що утворюють певні комбінації та вступають у зв'язок з певними елементами у досвіді інтерпретатора, що забезпечує розвиток спіралі семіозису. Кожна фаза репрезентує свій семіотичний процес, який включає безпосередньо самих учасників комунікації як інтерпретаторів, вербальні та невербальні знаки комунікації та інтерпретанту як об'єктивно подану ситуацію про конфлікт.

4. Лінгвосеміотична модель інтраперсонального конфлікту у художньому дискурсі

Дискурс як приклад антропосеміозису насамперед має справу з неіснуючим об'єктом (знаками), що потребує якнайповнішого пояснення смислу. Зокрема, художній дискурс, особливо персональний, виступає моделлю справжньої взаємодії, наприклад, конфліктної, еквівалентом реального розмовно-діалогічного мовлення (Войцехівська, 2018: 69).

Сам по собі художній текст не потребує посилання до будь-якого минулого досвіду (як, власне, і річ сама по собі не стає знаком без інтерпретанти та інтерпретатора), але переживання певних подій і вчинків, емоцій, пов'язаних із тим, про що йдеться у певному типові дискурсу, слугує передумовою для його розуміння. Оскільки конфлікт, відображений у художньому дискурсі, потребує певних площин для взаємодії (площина пропозиції, комунікації, погодження, конфлікту, взаємодії, взаємопозначення, інтерпретатора тощо), він не може бути обмеженим однією площиною традиційного семіотичного трикутника. Художній конфлікт тісно вплетений у тканину загальної оповіді і має виміри як всередині, так і зовні площин, які перетинаються (Ділі, 2000: 133).

Лінгвосеміотичний простір художнього дискурсу охоплює площини гармонізації та дисгармонізації міжособистісних стосунків художніх персонажів. Дисгармонізаційна площина формується у межах дискурсивного конструкту конфлікт, семіозис якого вибудовується когнітивно-семіотичними та комунікативно-прагматичними особливостями конфліктів як оперативних одиниць конфлікту.

Таким чином, модель конфлікту будь-якого типу, у тому числі й інтраперсонального, представлена двома площинами породження і функціонування вербальних та невербальних семіотичних ресурсів, з компонентами Інтерпретант 1/Інтерпретант 2 та Іntenційною/

Результативною інтерпретантою, які перетинаються, формуючи спільний простір Комунікаційної інтерпретанти (Commind), який потребує також «зчитування» певного культурного або міжособистісного семіотичного коду (Черненко, 2022: 138). Розглянемо на прикладі інтраперсонального конфлікту функціонування подібної лінгвосеміотичної моделі конфлікту:

“But Alma was also angry with her mother. As she paged through months’ worth of confusing documents, she wondered why Beatrix – knowing herself to be so ill – had not enlisted somebody to help over a year ago. Why had she put documents into boxes and stored them in closets, rather than seeking assistance? Why had Beatrix never taught anyone else her complicated accounting system, or, if nothing else, told someone where to find filed documentation from previous years? <...>

So why had Beatrix allowed things to fall so behindhand?

Perhaps she had not believed she was dying.

Perhaps her mind had been so addled with pain that she had lost track of the world. Or perhaps – Alma thought darkly – Beatrix had wanted to punish the living with all this work, long after she was dead” (Gilbert, 2014: 203).

Прихованим знаком наведеного уривку інтраперсонального конфлікту Алми з її померлою матір'ю є її хвороба, рак, яку вона приховувала від близьких, намагаючись, як і раніше, бездоганно виконувати обов'язки з ведення господарства і ділової документації у маєтку. З боку Інтерпретанта 1 (матір) ця інтерпретанта не є інтенційною, оскільки про хворобу близькі, у тому числі й Алма (Інтерпретант 2), дізналися лише під час її смерті, лінгвістичним підтвердженням слугує складнопідрядне речення із засобом вираження суб'єктивної модальності *perhaps* (*Perhaps she had not believed she was dying, Perhaps her mind had been so addled with pain*) і зрештою (*Perhaps, Beatrix had wanted to punish the living with all this work*). Результативною інтерпретантою слугує у такому випадку об'єктивна ситуація завантаженості обов'язками Алми, яка не знає, як з ними впоратися, та представлена стосами документів у коробках, заплутаною системою підрахунків (*confusing documents, boxes, complicated accounting system*), що провокує внутрішній конфлікт із матір'ю, якої вже немає в живих (*Alma was also angry with her mother*).

Площини взаємодії суб'єктів конфліктної комунікації перетинаються суто семіотично, як «дещо поза самим собою», без інтерпретації знаків таке тлумачення було б неможливим (Ділі, 2000: 81).

5. Висновки

Семіотичний підхід до аналізу дискурсу, зокрема конфліктного, дозволяє сформулювати певні моделі для його аналізу саме завдяки своїй універсальності та міждисциплінарності. Текстуалізація людської культури, представлена мережею кодів мовної та інших семіотичних систем і ресурсів, дозволяє говорити про семіотику як матрицю для всіх наук.

Отримані результати дослідження дозволяють свідчити про те, що вивчення семіозису інтраперсональних та інтерперсональних конфліктів з позицій лінгвосеміотичного підходу до аналізу дискурсу не лише дозволяють охопити значно ширший спектр дослідницьких уявлень про дискурсивні одиниці конфлікту, але й дослідити опосередковану модель відношення знаків до об'єктів, комунікаційний простір спільної інтерпретанти, представлення цих відношень через семантику та прагматику, розкрити зміст подвійної спрямованості конфліктної комунікації у художньому дискурсі.

Окреслюючи перспективи подальших досліджень, необхідно відзначити необхідність вивчення знакової природи конфлікту з позицій культурології, соціолінгвістики, етнолінгвістики, крос-культурної комунікації тощо.

Література:

1. Войцеховська Н.К. Конфліктний дискурс в українській художній літературі: структурний, семантичний, комунікативний і лінгвокогнітивний аспекти : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ. 2018. 512 с.
2. Ділі Дж. Основи семіотики. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
3. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2006. 235 с.
4. Крисанова Т., Вербицька А. Принципи лінгвістичного конструювання емоцій у дискурсі. *Лінгвістичні студії*. 2018. № 36. С. 55–60.
5. Почепцов Г.Г. Семіотика. Киев : Ваклер, 2002. 431 с.
6. Сєрякова І.І. Семіозис невербальних знаків комунікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2013. № 16 (2). С. 121–126.
7. Черненко О.В. Дискурсивні характеристики конфліктів у сучасному англійськомовному художньому дискурсі. *Науковий журнал «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського»*. Серія «Філологія. Журналістика». 2022. № 3. Том 33 (72). С. 134–139.
8. Черненко О.В. Семіозис інтерперсональних конфліктів в англійськомовному художньому дискурсі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2022. № 1. Том 25. С. 134–141.
9. Andreichuk N. A semiosis-based approach to discourse interpretation. *Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho linhvistychnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 2020. №23 (1). С. 60–70.
10. Chernenko O.V. Functional and pragmatic value of nonverbal communication in conflict fiction discourse. *Science and Education a New Dimension. Philology, VII (63)*. 2019. No. 212. P. 15–18.
11. Frolova I.Ye. Confrontation Strategy in Discourse and Communities of Practice. *The Advanced Science: open access journal*. Torrance, CA (United States), 2013. No. 10. P. 29–32.
12. Gilbert E. *The Signature of All Things*. New York : Riverhead Books, 2014. 528 p.
13. Królikowska P. *Discourse of Conflict as Political Genre*. Thesis for the doctor's degree in philology. (Published Doctoral Thesis). Łódź : Uniwersytet Łódzki. 2015. URL: http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/11885/Doktorat_Dyskurs%20konfliktu%20jako%20gatunek%20polityczny_Paulina%20Kr%C3%B3likowska.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

References:

1. Voitsekhovska, N.K. (2018). Konfliktnyi dyskurs v ukrainiskii khudozhnii literaturi: strukturnyi, semantichnyi, komunikativnyi i linhvokognitivnyi aspekty [Conflict discourse in Ukrainian fiction: structural, semantic, communicative and linguistic-cognitive aspects]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Dili, Dzh. (2000). *Osnovy semiotyky* [Basics of semiotics]. Lviv: Arsenal [in Ukrainian].
3. Eko, U. (2006). *Otsutstvuyushchaya struktura. Vvedenie v semiologiyu* [Missing structures. Introduction to semiology]. Sankt-Peterburg: Simpozium [in Russian].
4. Krysanova, T., Verbitska, A. (2018). Pryntsyipy linhvistychnoho konstruiuvannya emotsii u dyskursi [The principles of linguistic constructing emotions in discourse]. *Linhvistychni studii – Linguistic Studies*, 36, 55–60 [in Ukrainian].
5. Pocheptsov, G.G. (2002). *Semiotika* [Semiotics]. Kiev: Vakler [in Russian].
6. Sieriakova, I.I. (2013). Semiozys neverbalnykh znakov komunikatsii [Semiosis of nonverbal communicative signs]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 16 (2), 121–126 [in Ukrainian].
7. Chernenko, O.V. (2022). Dyskursyvni kharakterystyky konfliktiviv u suchasnomu anhliiskomovnomu khudozhnomu dyskursi [Discursive characteristics of conflictives in modern English fiction discourse]. *Naukovyi zhurnal "Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho". Serii "Filolohiia. Zhurnalistyka"*, No. 3. Tom 33 (72), 134–139 [in Ukrainian].
8. Chernenko, O.V. (2022). Semiozys interpersonalnykh konfliktiv v anhliiskomovnomu khudozhnomu dyskursi [Semiosis of the interpersonal conflicts in English fiction discourse]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, No. 1. Tom 25, 134–141 [in Ukrainian].
9. Andreichuk, N. (2020). A semiosis-based approach to discourse interpretation. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 23 (1), 60–70.
10. Chernenko, O.V. (2019). Functional and pragmatic value of nonverbal communication in conflict fiction discourse. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VII (63), No. 21, 15–18.
11. Frolova, I.Ye. (2013). Confrontation Strategy in Discourse and Communities of Practice. *The Advanced Science: open access journal*. Torrance, CA, 10, 29–32.
12. Gilbert, E. (2014). *The Signature of All Things*. New York: Riverhead Books.

13. Królikowska, P. (2015). *Discourse of Conflict as Political Genre*. Thesis for the doctor's degree in philology. (Published Doctoral Thesis). Uniwersytet Łódzki, Łódź. Retrieved from: http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/11885/Doktorat_Dyskurs%20konfliktu%20jako%20gatunek%20polityczny_Paulina%20Kr%C3%B3likowska.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2022

The article was received 19 October 2022

4. Література зарубіжних країн

4. Literature of foreign countries

ТЕКСТОВІ МАРКЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ ГЮГО ГАМІЛЬТОНА «ЛЮДИ З ВЕСНЯНКАМИ»¹

Вишницька Юлія Василівна,

доктор філологічних наук,

доцент кафедри світової літератури

*факультету української філології, культури
і мистецтва*

Київського університету імені Бориса Грінченка

y.vyshnytska@kubg.edu.ua

orcid.org/0000-0002-2369-6050

Мета статті – на матеріалі автобіографічного роману ірландського письменника Гюго Гамільтона «Люди з веснянками» проаналізувати текстові ідіостильові маркери національної самоідентичності.

Методологія дослідження. Роман досліджено в дзеркалі постколоніальної критики із застосуванням методики теорії пам'яті та наратологічного аналізу.

Результати дослідження. У тексті роману виокремлено ключові вектори національної тожсамості: мовний, топонімічний, ономастичний, культурний, гастрономічний, атрибутивний, постімперський. Лінгвальний код національної самоідентичності дешифрує потрібне розщеплення національної самоідентифікації наратора, виявляє текстові механізми такого розщеплення через мотиви гри, страху, символіку віддзеркалення, дому. Доведено текстову тотожність концептів пам'яті і слова. Топонімічно-ономастичний код відкриває національну самоідентичність наратора через мотиви бездомності, втрати орієнтирів, пошук дому, а також через концепт родинної і колективної травми. Власну ідентичність наратор віднаходить у координаті деанглїфікації Ірландії, а втрачає – у точці насильницького зангліїщення. Образи матеріального світу проєктують атрибутивний і культурний вектори національної самоідентичності (релігійні маркери дому, літературні означники хибної тожсамості). Постімперський різновид національної самоідентичності експлікує текстовий неоконцепт «нові ірландці» (“brack people”), а також міфологеми дому-країни й країни-дому, імпліковані мотивами збирання, колекціонування, примирення-прийняття. Досліджено текстові прояви псевдо- і симулятивної ідентифікації та антинаціональної ідентичності в контексті стереотипів, перекручування, профанації й шкідливого ототожнення, урівнювання.

Висновки. Описано експлікацію бінарних і тернарних опозицій свого / чужого / інакшого, вивіщеності й меншовартісності через етнодомінанти «ірландське», «німецьке», «англійське». Гомодієгетичний наратор роману діє в екстрадієгетичній ситуації як безпосередній учасник подій. Я-наратор екстраполює маршрути повернення до себе, до власного дому через національне самоусвідомлення.

Ключові слова: наратор, тожсамість, ідентичність, образ, мотив, травма.

¹ Статтю написано на матеріалі доповіді, виголошеної 8 жовтня 2021 року на Всеукраїнській (з міжнародною участю) науковій онлайн-конференції «Літературний процес: межі толерантності». Презентацію доповіді див. за посиланням: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/38270/2/Yu.Vyshnytska_konf_dopov.pdf.

TEXT MARKERS OF THE NATIONAL SELF-IDENTITY IN HUGO HAMILTON'S NOVEL "THE SPECKLED PEOPLE"

Vyshnytska Yuliia Vasylivna,
*Doctor of Philological Sciences,
Associate Professor at World Literature Department,
Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Art
Borys Grinchenko Kyiv University
y.vyshnytska@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-2369-6050*

The purpose of the article – to analyze textual idiosyncratic markers of national self-identity based on the material of Irish writer Hugo Hamilton's autobiographical novel "The speckled people".

Research methods. The novel is studied in the mirror of postcolonial criticism using the methodology of memory theory and narratological analysis.

Research results. Key vectors of national oneness are highlighted in the text of the novel: linguistic, toponymic, onomastic, cultural, gastronomic, attributive, post-imperial. The linguistic code of national self-identity deciphers the triple splitting of the narrator's national self-identification, reveals the textual mechanisms of such splitting through the motifs of play, fear, the symbolism of reflection and home. The textual identity of the concepts of memory and word is proved. The toponymic-onomastic code reveals the national self-identity of the narrator through the motives of homelessness, loss of landmarks, the search for a home, and the concept of collective trauma. The narrator finds his own identity at the point of de-anglicization of Ireland, and loses it at the point of violent anglicization. Images of the material world project attributive and cultural vectors of the national self-identity (religious markers of home, literary signifiers of false oneness). The post-imperial variety of national self-identity explicates the textual neo-concept "*brack people*", as well as the mythologemes of home-country and country-home, implied by the motifs of gathering, collecting, reconciliation-acceptance. The textual manifestations of pseudo- and simulative identification and anti-national identity in the context of stereotypes, distortion, profanation and harmful identification and equalization are studied.

Conclusions. The explanation of the binary and ternary oppositions of own / foreign / other, superior and inferior through the ethnodominants "Irish", "German", "English" is described. The homodiegetic narrator of the novel acts in an extradiegetic situation as a direct participant in the events. The I-narrator extrapolates the routes of returning to oneself, to one's own home, through national self-awareness.

Key words: narrator, oneness, identity, image, motive, trauma.

Вступ. Актуальність порушених у статті теми й проблематики зумовлена не лише постколоніальним поступом гуманітаристики, який спостерігаємо, зокрема, останні кілька десятиліть, а й художніми вимірами глобального й національного, у якому митці шукають місце як загальнолюдському, так і локальному, індивідуальному. На появу цієї розвідки також вплинула війна росії (країни з безліччю псевдоідентичностей, вдової величі й краденої історії) проти України (яка виборює право жити незалежно від вказівок імперії, іде власним шляхом, торуючи важкі маршрути). На часі віднаходження українцями власної національної ідентичності через мову, культуру, традиції тощо. Художні тексти, у яких розгортається ця проблематика, можуть давати корисні рецепти такого пошуку. Одним із текстів-рецепторів національної ідентичності є автобіографічний роман-мемуари ірландського письменника, що пише англійською, Гюго Гамільтона «Люди з веснянками».

Зв'язок теми з науковими дослідженнями інституції. Розвідку здійснено в контексті міжкафедральної теми «Типологія ідентичностей у художньому і критичному дискурсах» (реєстраційний номер в УкрІНТЕІ: 0117U005200).

Метою статті є дослідження текстових вимірів національної самоідентичності у творі Гюго Гамільтона «Люди з веснянками».

Методологія дослідження. У розвідці, окрім текстуального (з виокремленням ключових мотивів і образів), стилістичного, герменевтичного методів аналізу тексту, застосовано методи теорії пам'яті та наратології. Ключовими для дослідження є постколоніальні студії, методологічним апаратом яких авторка і послуговується.

Наукова рецепція творчості Гюго Гамільтона визначається ґрунтовними дослідженнями, зокрема, у фокусі теорії постколоніальності, наратології, інтермедіальності. Так, Fredrik Johansson в есеї “Postcolonial Identity in Ireland: Hybridity, Third Space, and the Uncanny: in Hugo Hamilton’s THE SPECKLED PEOPLE. A Memoir of a Half-Irish Childhood and THE SAILOR IN THE WARDROBE” питання ідентичності в автобіографічних творах Гюго Гамільтона розглядає в подвійному ракурсі: постколоніалізму й психоаналізу, зосереджуючи увагу на трьох концептах: Uncanny, Third Space і Hybridity, які акумулюють теми розколу (split) і подвійності (duplicity), способи виживання в (пост)колоніальному суспільстві (Johansson, 2019).

Steven G. Kellman у статті “Hugo Hamilton’s Language War” порушує питання так званої мовної війни оповідача, яку той, тримовний, веде у двомовному родинному осередку й у колоніальному, «чужому», зовнішньому оточенні. Оповідач автобіографічних романів Гамільтона робить спроби розв’язати «транслінгвальну трилему» (Kellman, 2019: 52–55), будучи певного штибу аутсайдером (Kellman, 2019: 55–57) і перебуваючи у стані польоту (вловлений тенетами мови й нації та одночасно звільнений із них) як a troubled traitor (Kellman, 2019: 58), адже мемуари письменник пише забороненою в родині мовою – англійською.

Автобіографічний топос творів Гюго Гамільтона Louise Sampagnay досліджує в розвідці “L’Allemagne dans l’Irlande de Hugo Hamilton, ou la mise en film sur le papier d’une Vergangenheitsbewältigung maternelle” і доходить висновку, що Я-нарація в них базується на безпрецедентній інтермедіальності (Sampagnay, 2022). Історію Німеччини в романі представлено як чорно-біле знімкування. Щоденники матері автора-наратора постають у творі як гіпертекст, мовно замаскований (написані німецькою і перекладені англійською) і не згадуваний оповідачем. Дослідниця зауважує, що подвійна мовна та метатекстуальна вигадка наратора уподібнюється кінотехніці монтажу, де вирізки, кадри ретельно й майстерно скомпоновані, а фізичне змішування мов, питання провини та забуття, проживання сімейних травм і спроби позбутися їх маркують простір чорно-білого фільму на папері. Текстові й позатекстові вказівники матеріної Батьківщини Німеччини (топоніми, антропоніми, низка кінематографічних метафор, на кшталт музики фортепіано, дзеркала, аромат квітів) допомагають читачеві відчутти себе ще й глядачем, а авторові-нараторові мемуарів – режисером, створюючи вражаюче видовище квазікінематографічної інтермедіальності (Sampagnay, 2022).

Ключове питання, з якого починається і яким закінчується роман Гюго Гамільтона «Люди з веснянками»: хто я: німець? ірландець? У тексті вибудовується оригінальна дуальність ірландського й німецького: образ ірландців моделює асоціативний ланцюг: ноги = говорити = рахувати = внутрішнє; образ німців – голова = думати = рахувати = зовнішнє: «<...> ірландці танцюють головами й розмовляють ногами. <...> німці кажуть, що думають, а ірландці все тримають в собі <...> В Німеччині <...> люди спочатку думають, тож вони зважають, що кажуть, а в Ірландії люди думають після того, як сказали, щоб з’ясувати, що ж вони мали на увазі. В Ірландії слова ніколи не торкаються ґрунту <...> В Ірландії люди рахують в голові, <...> а в Німеччині люди рахують вголос» (Гамільтон, 2012: 48–49; див. про різницю між німцями й ірландцями – с. 147–149). Національна ідентичність репрезентується через суб’єктивні маркери, що імплікують протиставлення «німці – ірландці» за замовчуванням. Суб’єктивна точка зору – це «нерозуміння» хлопчиковою мамою ірландців, які «люблять дивні речі, на кшталт рожевих тістечок, м’якого морозива, солі й оцту. <...> Водії автобусів в Ірландії сліпі <...> ніхто не вміє казати ні» (Гамільтон, 2012: 73–74). Дзеркальне сприйняття – «нерозуміння» ірландцями німців (в особі мами хлопчика: спроба допомоги іншим розцінюється

втручанням у чужі справи тощо (Гамільтон, 2012: 74)). У чужому, вороже налаштованому середовищі необхідно постійно доводити свою «пристойність» і готовність поважати традиції громади: «<...> в автобусі ми знову німці. Тепер ми маємо добре поводитися і сидіти спокійно, і хреститися, коли проїжджаємо церкву, щоб показати всім, що німці – люди порядні <...> Я вдаю з себе ірландця <...>» (Гамільтон, 2012: 75). У Німеччині ніхто не змушував родину, за словами наратора, бути ірландцем, «бо не було ніякої потреби звертатись по-ірландськи до людей в автобусі, коли ти в Німеччині» (Гамільтон, 2012: 148). Життя в Німеччині (й імовірна одномовність) знімають насильницьку стереотипізацію – ототожнення всіх німецькомовних із нацистами (Гамільтон, 2012: 151). У світі дітей окреслюється національна ідентичність через дитячу гру: гратися по-німецьки / по-англійськи / по-ірландськи (Гамільтон, 2012: 134–136). І, навпаки, національна ідентичність вимагає своїх правил гри, на кшталт: бути німцем = не давати здачі (гра в Гітлера (Гамільтон, 2012: 154)). Контекст гри проєктує опозицію вивищеності й меншовартісності: боротися за права маленьких націй – уміти відстояти себе не кулаком, а словом. Звідси – текстове протиставлення «людина кулака – людина слова».

Накладання двох світів – Німеччини та Ірландії – провокує потрібну самоідентифікацію наратора: бути ірландцями і німцями в англійськомовному середовищі («це чудово, що ми говоримо трьома мовами» (Гамільтон, 2012: 96)). Самоідентифікація героя-оповідача відбувається в декількох площинах.

Національна мовна самоідентифікація наратора. Родина хлопчика-наратора перебуває в тричі розщепленому мовному середовищі: «Батько пише своє ім'я ірландською, а мама своє – німецькою, там є порожнє місце для інших, хто говорить англійською. Ми особливі, тому що говоримо ірландською та німецькою, і нам подобається запах нашого одягу. Мама каже, це неначе ти знову вдома, батько – що твоя мова – це твій дім, а твоя країна – це твоя мова, а твоя мова – це твій прапор» (Гамільтон, 2012: 12). Білінгвізм є для німецько-ірландської родини певною міткою, що вирізняє її з-поміж інших і диктує свої правила гри у суспільстві: «Ми тавровані. Це означає, що ми іноземці й ніколи не будемо достатньо ірландцями, навіть якщо говоримо ірландською мовою, але мій татко каже, що ми більше ірландці, ніж самі ірландці» (Гамільтон, 2012: 15). Батькова заборона дітям розмовляти вдома англійською (і загалом батькова нетерпимість до англійської мови: «<...> радіо має говорити тільки по-ірландському <...>» (Гамільтон, 2012: 61)) зумовлена стратегією виходу з імперського утиску, адже ірландці мають повернутися до ірландської мови, щоб «максимально стати ірландцями» (Гамільтон, 2012: 159) і «все (робити – Ю.В.) по-ірландському» (Гамільтон, 2012: 163). Мова як дім, у якому весь час згадується одне й забувається інше: «Нам дозволено розмовляти мовою Франца Кайзера, але не мовою Джона Гамільтона (ірландського дідуся, який не знав ірландської й розмовляв лише англійською – Ю.В.). Ми можемо розмовляти ірландською або німецькою, а англійська – немов чужа країна поза нашими дверима» (Гамільтон, 2012: 18–19). Незмога поспілкуватися з ірландським дідусем («моряком у шарфі, коротко стриженем і з м'яким поглядом» (Гамільтон, 2012: 19)) – вимушена заборона задля «правильної» національної ідентичності. Блокування спогадів про ірландського дідуся, що не послуговувався ірландською мовою, призводить до втрати пам'яті (Гамільтон, 2012: 20). Змішування мов схоже на дитячу гру на березі моря («Я змішував слова, немов пісок, цемент і воду» (Гамільтон, 2012: 28)), а також на процес будівництва-моделювання: «Чую як каміння падає у ночви і як змішують лопатою пісок з цементом» (Гамільтон, 2012: 29). Роздвоєння-змикання двох іпостасей «Я» наратора, змішування слів-мов-країн підсилюється символічною деталлю – дубльованим віддзеркаленням «двох себе у скельцях його (батькових – Ю.В.) окулярів» (Гамільтон, 2012: 29). Мова виявляє суб'єктність через співвідношення «свого» – «чужого»: «своє» – німецьке (мама) й ірландське (тато, «Аньє з Конне-мари» (Гамільтон, 2012: 29)), «чуже» – англійське (не родинне, мова полісменів і робітників). «Своє» звужується до контурів Дому, а «чуже» розростається до меж Ірландії: «більшість людей

(в Ірландії – Ю.В.) знають тільки слова полісмена або робітників» (Гамільтон, 2012: 29). «Чужі» ідентифікують себе через чужу мову – англійську: «так, ніби не знають своєї рідної мови <...> ніби забувають власну мову <...> ніби не знаходяться слова в рідній мові» (Гамільтон, 2012: 30). Спроба дітей зняти межу між «своїм» і «чужим» – говорити англійською (спілкуватися із сусідами, придумувати пісеньки на кшталт “Walk on the wall, walk on the wall”, повторювати англійські слова тощо) – закінчується покараннями: порушення правил і нехтування заборон вибудовують внутрішньо-особистісні психологічні приписи: «<...> ніколи не буду Walk on the wall, поки житиму» (Гамільтон, 2012: 31). Мова – чи не найвиразніший маркер національної ідентичності. Екзистенційні виміри мовної ідентичності визначаються мірою страху послуговатися рідною мовою: «Навіть люди з грошима і акцентом, від якого боляче в роті, ще й досі бояться голоду. Вони розмовляють так, бо бояться ірландської мови, за яку знову можуть вбивати» (Гамільтон, 2012: 76). Розмовляти «великопанською – англійською» (Гамільтон, 2012: 77) для ірландців – певною мірою акт самозбереження. Однак зрада національної ідентичності – це «принести додому англійські слова» (Гамільтон, 2012: 113), як-от “don't forget the fruit gums, chum” (Гамільтон, 2012: 113). Розмовляти англійською – не означає не бути сліпим і знати дорогу, адже «є речі, які можна пам'ятати лише ірландською» (Гамільтон, 2012: 115). Мотив страху зчіплює мови-опонентки: боятися спілкуватися ірландською через комплекс меншовартості і страх ірландської через втрату панівного становища англійської. Обидва страхи пов'язані з концептами болю, страждань, смерті. Так, англійці «бояться ірландської мови більше, ніж бджіл» (Гамільтон, 2012: 159).

Саме з площиною «свій = рідна мова» пов'язаний в тексті роману концепт пам'яті, адже згадати – це «заговорити рідною мовою» (епізод з Аньє, яка «втратила мову» (Гамільтон, 2012: 48)). Тому релевантним мотиву «пам'ятати» є мотив «говорити», що має потрійну семантизацію: 1) говорити після смерті (говорять мертві): «А мертві люди ведуть найкращі розмови. Багато людей не ведуть розмов, поки не помруть, бо тільки на цвинтарі можуть сказати одне одному все, що протягом життя тримали в таємниці. <...> ніхто не може спинити розмов людей у могилі» (Гамільтон, 2012: 56–57) – усі померлі від голодомору в Ірландії розмовляють. І, як наслідок, неспроможність сказати за померлих через втрату рідної – ірландської – мови: «<...> багато людей, які народилися вже після голодомору, не можуть говорити, бо втратили свою мову, тому розмовляють по-англійському <...>» (Гамільтон, 2012: 57); 2) говорити рідною мовою (говорять живі): говорити рідною мовою = згадати; говорити = жити – протестувати, висловлювати власну позицію / «чинити опір» (Гамільтон, 2012: 58) (як приклад, Онкель Герд – мер німецького міста, якого не змогли змусити вступити до нацистської партії (Гамільтон, 2012: 57)); 3) читати = говорити, коли немає з ким поговорити («читати – то найкращий спосіб поговорити» (Гамільтон, 2012: 59). Ірландська мова для наратора і його батька – мова пам'яті: «вона ще не вмерла, а живіша, ніж будь-коли. Вони говорили, що люди поклали ірландську мову в труну і понесли її на кладовище, але не розуміли, що небіжчики можуть розмовляти, лежачи в своїх гробах» (Гамільтон, 2012: 128).

Національна самоідентичність через топоніміку й ономастику. У тексті моделюється потрійна географічно-ономастико-топонімічна розщепленість наратора: «Коли я був маленьким, то прокидався в Німеччині. <...> Потім я вставав, дивився у вікно і бачив Ірландію. Та після сніданку ми всі йшли до дверей, до Ірландії на месу» (Гамільтон, 2012: 11). Англійська топоніміка й ономастика є для ірландців утратою орієнтирів. Це відбулося після програної британцям війни, коли шляхетні люди Ірландії «були змушені облишити свої будинки й тікати до Франції. Поетам вже не було, куди йти, тож вони також позникали, й Ірландія на деякий час лишилася без поезії. <...> ірландський народ більше не знав, куди йому йти, бо назви вулиць і селищ перейменували по-англійськи. Люди збилися з пуття, бо не впізнавали місцевості на своєму шляху» (Гамільтон, 2012: 114). Національні орієнтири втрачалися через занглішчення: перейменовані по-англійськи вулиці, імена, прізвиська приголомшували ірландців, і ті не розуміли, «хто вони,

хто з ними розмовляє. Вони не могли знайти дороги додому. А це найгірший біль у світі – бути загубленим, присоромленим, бездомним» (Гамільтон, 2012: 114). Насильницька ідентифікація робить націю бездомною, завдаючи травми соромом, болем, загубленістю.

Означниками національної ідентичності є й назви вулиць в ірландських містечках і селах. Англійські назви збивають з пантелику ірландців – живих і мертвих: «Коли імена всіх людей і назви всіх місць в Ірландії були змінені на англійські, всі ці поети та ірландомовні збилися з пуття і враз опинилися на чужій землі. <...> вони всі йшли сліпими вночі, спотикаючись в темряві, не знаючи мови. А тепер прийшов час повертати ірландські назви, щоб ті люди тепер вже знали, куди їм іти» (Гамільтон, 2012: 85). Повернення ірландським вулицям власних, своїх – ірландських – імен стає ніби прокладанням маршрутів для ірландців, певною мірою картографуванням з ідентичності. Так, відстоювання свого – ірландського – відбувається через деангліфікацію. Пам'ятати означає не загубитися і в німецьких містах: «Вулиці і люди мали ті самі німецькі імена, але вона іноді губилась і не могла знайти того, що пам'ятала» (Гамільтон, 2012: 146).

Віднайдення себе (повернення до себе) можливе також через зміну імені (як-от батько змінує своє англійське ім'я Джон на ірландське Шон) (Гамільтон, 2012: 35), прізвища (Гамільтон, 2012: 80–81). Змінити ім'я на ірландський штиб – повернутися додому («<...> щоб ніколи не бути бездомними» (Гамільтон, 2012: 121)). Зміна прізвища на «зручне» (англійське Гамільтон замість ірландського О'Гурмолтай), тобто здатність іти на компроміс і, як наслідок, налагодження бізнесу («Але мій батько каже, що компромісів бути не може. Це тяжка справа, але ти не маєш зрадити свого імені, бо, якщо чек буде виписано на Гамільтона, він відішле його назад і не прийме, поки його не оплатять по-ірландському» (Гамільтон, 2012: 81)) – це як втрата того, що відрізняє вас від інших: «Ваше ім'я важливе. Це як ваше обличчя, або ваша усмішка, або ваша шкіра» (Гамільтон, 2012: 81). Спроба витягти з ірландського прізвища англійську версію скидається на примус «зраджувати власну шкіру» (Гамільтон, 2012: 82). Перекручування ірландцями прізвища О'Гурмолтай на О'Герміті, О'Гамільті, О'Гурміті, О'Гіммель, О'Гевен тощо, нездатність вимовити правильно його по-ірландськи призводить до втрати імені: «В неї (у мами хлопчика, місис О'Гурмолтай – Ю.В.) тепер більше не було імені» (Гамільтон, 2012: 83).

Національна оречевлена самоідентичність. Цей тип самоідентифікації наратора виявляється через матеріальний спадок родини – речі, одяг: (ірландські светри, німецькі шкіряні штани) (Гамільтон, 2012: 12). Національна самототожність членів родини наратора матеріалізується в речах – «часточках Німеччини» в пакунку, що прибув до Дубліна: «<...> багато святкових кашкетів для поліцейських, моряків, пожежників, лікарів і медсестер. Там також німецькі крекери і карамельки на паличці будь-яких кольорів» (Гамільтон, 2012: 79). «Шкіряні штани» (Гамільтон, 2012: 98) як речовий маркер приналежності до німців блокує справжню, внутрішню, самоідентичність і створює умови насильницької національної ідентичності: «вони обзивають нас нацистами» (Гамільтон, 2012: 98). Літературним показником хибної ідентичності є комікси, «бо вони пишуться англійською, і там на кожній сторінці помирають німці» (Гамільтон, 2012: 99).

Національна культурна самоідентичність. Одним із ключових культурних маркерів німецького для родини наратора є Різдво: «рожеве небо (як – Ю.В.) знак того, що ангели готують солодоці» (Гамільтон, 2012: 99); цукерки на сходах; «запросини» снігу (мама співає Таппенбаум); вмивання обличчя «новим білим снігом» (Гамільтон, 2012: 99). Сніг як особистісний маркер німецького: «коли вони (батьки – Ю.В.) одружилися в Німеччині, то подорожували вниз по Рейну, і весь час ішов сніг. Сніг – це щось німецьке <...> Зазвичай, в Ірландії зими м'які, сніг можна побачити тільки на бляшанках з печивом, або у вигляді вати у вертепах, або у вигляді білої помадки на тістечках» (Гамільтон, 2012: 99).

Ущербна самоідентифікація формується через розірваний зв'язок із рідною землею, однак зі збереженням національної ідентичності в культурних проявах: «Вони можуть пекти німецькі пундики й співати німецьких пісень, але все одно сумуватимуть за своєю землею» (Гамільтон, 2012: 53).

Національна постімперська самоідентичність. У творі Гюго Гамільтона «Люди з веснянками» викристалізовується унікальне поняття «нові ірландці»: “brack people” (Гамільтон, 2012: 15), яке побутує в Домі. Вдома можна бути самими собою: говорити або німецькою, або ірландською й ніколи – англійською, пекти і їсти «домашній ірландський хліб із німецькими родзинками» (Гамільтон, 2012: 15). Слово breac «ірландський народ взяв із собою, коли переходив на англійську мову. Це означає плямистий, вкритий плямами, з ластовинням, у цяточки, кольоровий. <...> Це як дріжджовий буханець з родзинками, barm brack, що було запозичено з ірландського bairín breac. Тож ми – ірландські плями, ірландський суржик. Домашній ірландський хліб із німецькими родзинками» (Гамільтон, 2012: 15). «Нові ірландські діти» (Гамільтон, 2012: 97) говоритимуть / говорять рідною – ірландською – мовою.

Текст експлікує подвійну метафору: Дім-Країна, Країна-Дім. Дім як затишна, «тепла країна з пирогами в пічці» (Гамільтон, 2012: 38), де панує рідна мова. Сусідські подвір'я – інші країни («ти маєш бути обережним, в яку країну кидаєш свого м'яча» (Гамільтон, 2012: 40)). Країна як дім, поділений на дві частини: «північну і південну, наче два сади. Як <...> шість областей на Півночі було конфісковано і їх досі контролює Британія. Різниця між цими країнами – це пісня, яка співається наприкінці сеансу в кіно, і прапор, який висить на пошті, а також марки, які ви приклеюєте» (Гамільтон, 2012: 40). Постімперське відродження можливе завдяки збиранню колекції «свого»: власних (зелених) беджів, прапорів («трилисника»), пісень тощо (Гамільтон, 2012: 43), а також завдяки плеканню свого дому – мови: «Кажуть <...>, що немає дітей, щасливіших за нас, бо ми тримовні, тож ніколи не будемо бездомними» (Гамільтон, 2012: 117). Глобалізація – втрата Дому, початок кінця, породження безбатченківства: треба «<...> боротися за маленькі мови, які вимирають. <...> Що буде, якщо всі малі мови зникнуть, і весь світ заговорить однією мовою? Ми всі будемо, як поети з Манстери, загублені й сліпі, яких ніхто не привітає, лише двері грюкатимуть на вітрі. Ми живемо напередодні вимирання, каже батько. Одного дня лишиться лише одна мова, і все буде загублено» (Гамільтон, 2012: 115). Одночасно втрата Дому – у недозволеності бути дітьми і бути собою («<...> німці ніколи не зможуть повернутись додому. Німцям не дозволено бути дітьми. Вони не мають права співати дитячих пісень, розповідати казок. Вони не можуть бути собою. Ось чому німці хочуть стати ірландцями, шотландцями або американцями. Ось чому вони люблять ірландську й американську музику, бо там знаходять свій новий дім, за яким можна сумувати» (Гамільтон, 2012: 157)).

Самоідентифікація відбувається через пам'ять роду: «Наші німецькі дідусь і бабуся мертві, але наші ірландські дідусь і бабуся і мертві, і забуті» (Гамільтон, 2012: 18). Знайти себе можливо через примирення роду, у якому пращури були по різні боки барикад: «Я не знав, що мій ірландський дід ... різних імперій» (Гамільтон, 2012: 18). Мотив примирення-прийняття в тексті роману реалізується деталлю: хлопчик чіпляє медалі різних імперій: важку бронзову медаль ірландського дідуся Джека Гамільтона і Залізний Хрест німецького дідуся Франца Кайзера (Гамільтон, 2012: 17). Бінарна опозиція «забути/згадати» потрапляє в «пастку минулого» (Гамільтон, 2012: 123), а хронотоп майбутнього змикає у собі часові й просторові вектори початку: простір першопочатку – це природні краєвиди, незаймані «міся, де все було просте й де не треба мати ніяких зайвих речей» (Гамільтон, 2012: 127) і час першопочатку: «старі люди <...> пам'ятали дуже давні часи, <...> нескінченність, і вони навіть не знали англійської» (Гамільтон, 2012: 127).

Шлях до самоідентичності видається складним, коли ти є полоненим історії країни: «Вона (мати – Ю.В.) була в пастці німецької історії і не могла вийти з неї» (Гамільтон, 2012: 25).

Стеоретипізована псевдоідентифікація, вдавана ідентичність й антинаціональна самототожність. Самоідентифікація, сформована в родинному хронотопі, зазнає постійних утисків

із зовнішнього, позадомового, простору. Так виникає «навиворітна» ідентифікація, що має два прояви: перший – це псевдоідентифікація як стереотипне урівнювання, ототожнення злочинців (і злочинів, болю, заподіяного Гітлером і нацистами) з усім німецьким народом: *«Коли ми йдемо вниз до крамниць, нас називають братами-нацистами. Кажуть, ми винні, і я йду додому й кажу мамі, що нічого такого не зробив»* (Гамільтон, 2012: 12; див. також: с. 70). І, як наслідок, звинувачування німців у тому, що вони німці (Гамільтон, 2012: 13). Нав'язлива, стереотипна ідентифікація протистоїть справжній, тій, яку *«не сховати від себе»* (Гамільтон, 2012: 70): *«немає значення, що казали хлопці біля крамниці. Якби я справді був нацистом, то про те й сам знав би. Можливо, це можна ховати від інших людей, щоб не показували пальцем, але такі речі не сховаєш від себе. Має значення те, що всередині тебе»* (Гамільтон, 2012: 70). Бажання і спроба не бути особливими (*«ти хочеш бути таким, як усі, не ірландомовним, не німцем, не “краутом”, не фашистом»*) (Гамільтон, 2012: 12)) провокують друге відгалуження «псевдо» – псевдосамототожність. Удавана й вимушена ідентифікації – «бути нацистом» у уяві (яка досягалася тренуваннями (Гамільтон, 2012: 156)) і стереотипізоване ототожнення хлопчика з нацистом Ейхманом (якому було доручено готувати потяги, що везли людей в Аушвіц (Гамільтон, 2012: 157) (див. про це в книзі Ханни Арендт (Арендт, 2021)) проєктують антинаціональну ідентичність: *«не хочу бути німцем»* (Гамільтон, 2012: 157).

Нацистський режим провокував втрату ідентичності і зокрема через однаковість голосування на виборах за одну (нацистську) партію, через *«людей з радіо <які> могли приходити на поріг будь-якого будинку й напрошуватися в гості на каву з тістечками»* (Гамільтон, 2012: 62), через заборону (= знищення) імен і облич (заборона для євреїв і тих, хто проти нацистської партії: *«не мало ніякого значення, коли одні люди без облич вітали з іншими людьми, також без облич. Це було на зразок людей, які лежать на цвинтарі й розмовляють одне з одним»*) (Гамільтон, 2012: 63; див. також с. 93–94). Способом протесту могла бути *«мовчазна незгода»* (Гамільтон, 2012: 64).

Зробити іншого таким, як усі, – одне із завдань шкільної освіти, про що зізнається оповідач. Інакшість сприймається як загроза, як надщербленість, бракованість, неповносправність, звідси – наvertання шульги (сіт'ог, с'іть'ог) на «правильний шлях» – праворуких (*«Мій брат має проблеми, бо пише лівою рукою, а учитель хоче, щоб усі в Ірландії писали тою самою рукою»*) (Гамільтон, 2012: 89)), наvertання мрійника-«емігранта» (котрий *«ще гірше, ніж с'іть'ог»*) (Гамільтон, 2012: 90)), який перебуває подумки в «клятій країні» Німеччині (Гамільтон, 2012: 90), до Німеччини. Не такий, як усі (= маєш *«ірландське нутро»*) (Гамільтон, 2012: 163)) – означає бути без друзів (*«Якщо хочеш мати друзів, то маєш почати думати по-англійському»*) (Гамільтон, 2012: 163)).

Пам'ять травми (виселення ірландців у Ліпі, а німців – у Кемпені; нищення ірландців голодом і німців – нацистами; смерть ірландців у *«гробах-кораблях, які пливли до Америки»*) (Гамільтон, 2012: 77) і німців – *«у поїздах, які їхали до Польщі»*) (Гамільтон, 2012: 77) – урівнює нації в неспроможності забути й необхідності пам'ятати. Травми самоідентифікації підсилюються під час вимушеної втечі з дому / переїзду / неможливості повернення додому / еміграції (втеча мами Ірмгард із нацистської Німеччини в Ірландію, еміграція батькових братів і сестер до Америки тощо). Залишитися ірландцем – це як, ризикуючи життям, *«перестрибнути через смертельно небезпечну ущелину»* (Гамільтон, 2012: 33), адже в Ірландії всі спілкуються англійською, кажучи *«наприкінці кожного речення боу, незважаючи на вік»* (Гамільтон, 2012: 33). Увиразнюється така можливість бути / стати ірландцем (бути / стати собою) у семантиці назви ірландського містечка Лін (що означає «стрибок», на честь відомого ірландця на ім'я О'Донован, який втік з Британії, перестрибнувши через вузьку ущелину (Гамільтон, 2012: 33)). Перестрибнути через ущелину – означає повернути пам'ять, тобто *«зібрати докупи всі куплети пісні»* (Гамільтон, 2012: 35). Метафорою історії Ірландії стає пісня, у якій Ірландія існує як спогади емігрантів або картини ілюзорного майбутнього ідеалістів. У пісні загублено «куплети»

сьогодення: без власної мови, самобутньої культури і власних винаходів Ірландії немає (Гамільтон, 2012: 35) («<...> ми кумедні люди, бо не говоримо англійською, коли обідаємо чи граємо в карти на сходах у подвір'ї. Ми кумедні, бо батько ходить в крамницю напівфабрикатів, де купує деревину по-ірландськи тільки в того чоловіка, який також знає мову» (Гамільтон, 2012: 113)). Тому «вже час Ірландії звестися на ноги і стати справжньою країною, а не місцем, про яке мріють» (Гамільтон, 2012: 36). Наратор вірить у самоусвідомлення ірландців ірландцями: «<...> одного дня ірландці перестануть купувати речі з Британії. Одного дня ірландці робитимуть свої великі винаходи» (Гамільтон, 2012: 112).

Нанесення національної травми есплікується в тексті мотивом вибивання зубів: «Всім німцям вибило зуби, сказала вона (мама – Ю.В.)» (Гамільтон, 2012: 110). І звідси – неспроможність «полагодити» пам'ять (Гамільтон, 2012: 110).

Приховування власної національної – ворожої англомовним ірландцям, німецької – ідентичності провокує появу вдаваної ідентичності: «Інші люди так само просять нас щось сказати німецькою. Але ми боїмося. Я вдаю, ніби не знаю німецької. Видаю себе за ірландця і розмовляю тільки англійською» (Гамільтон, 2012: 98).

Отже, у романі Гюго Гамільтона «Люди з веснянками» наратор і його родина проходять складний шлях власної національної ідентичності, віддзеркалений у ключових векторах самоусвідомлення: концептах пам'яті / забуття, травми і її (не)подолання, жертви, стереотипу тощо. Наратор пропонує кілька маршрутів повернення додому, до власного «Я»: через мову, культуру, імена й назви, традиції роду, речі-свідки тощо.

Література:

1. Арентд Х. Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла. / Переклад Антона Котенка. Київ : Дух і Літера, 2021. 376 с.
2. Гамільтон Г. Люди з веснянками. Львів : Піраміда, 2012. 204 с.
3. Johansson F. Postcolonial Identity in Ireland: Hybridity, Third Space, and the Uncanny: in Hugo Hamilton's THE SPECKLED PEOPLE. A Memoir of a Half-Irish Childhood and THE SAILOR IN THE WARDROBE. Essay in Literature. Halmstad. 2019. P. 47. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1340299/FULLTEXT03.pdf>.
4. Kellman St.G. Hugo Hamilton's Language War. *Critical Multilingualism Studies*. Vol. 7. No. 1. *Practicing Multilingual Research*. 2019. P. 51–63. URL: <https://cms.arizona.edu/index.php/multilingual/article/view/173/>.
5. Sampagnay L. L'Allemagne dans l'Irlande de Hugo Hamilton, ou la mise en film sur le papier d'une Vergangenheitsbewältigung maternelle. *SYMPOSIUM CULTURE@KULTUR*. 2022. Volume 4. Edizione 1 (December 2022), P. 63–71. URL: <https://doi.org/10.2478/sck-2022-0036>.

References:

1. Arendt, Kh. (2021). *Aikhman v Yerusalymy. Rozpovid pro banalnist zla [Eichmann in Jerusalem. A story about the banality of evil]*. Translated by Anton Kotenko. Kyiv: Dukh i Litera. 376 s. [in Ukrainian].
2. Hamilton, H. (2012). *Liudy z vesniankami [People with freckles]*. Lviv: Piramida. 204 s. [in Ukrainian].
3. Johansson, F. (2019). Postcolonial Identity in Ireland: Hybridity, Third Space, and the Uncanny: in Hugo Hamilton's THE SPECKLED PEOPLE. A Memoir of a Half-Irish Childhood and THE SAILOR IN THE WARDROBE. Essay in Literature. Halmstad. P. 47. Retrieved from: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1340299/FULLTEXT03.pdf>.
4. Kellman, St.G. (2019). Hugo Hamilton's Language War. *Critical Multilingualism Studies*. Vol. 7. No. 1. *Practicing Multilingual Research*. P. 51–63. Retrieved from: <https://cms.arizona.edu/index.php/multilingual/article/view/173>.
5. Sampagnay, L. (2022). L'Allemagne dans l'Irlande de Hugo Hamilton, ou la mise en film sur le papier d'une Vergangenheitsbewältigung maternelle. *SYMPOSIUM CULTURE@KULTUR*. Volume 4. Edizione 1 (December 2022), P. 63–71. Retrieved from: <https://doi.org/10.2478/sck-2022-0036>.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022
The article was received 10 October 2022

НОТАТКИ

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — **XCI**
Issue

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 5,81. Замов. № 0123/040. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.